

SOK

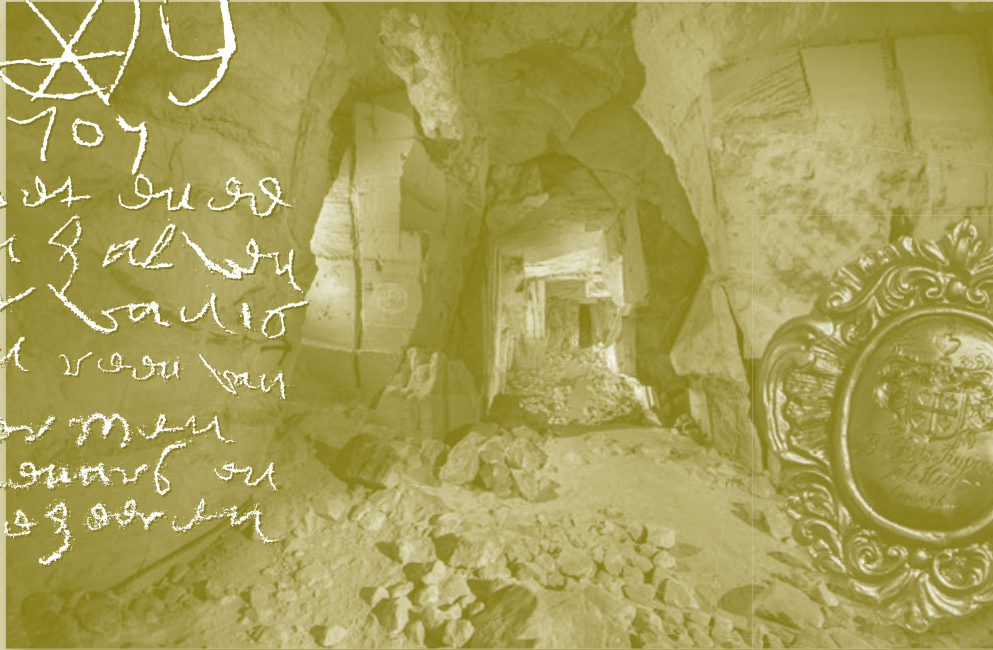

MEI 2020

mededelingen

73

HOG
 1704
 Bestand van
 van Galen
 Gior Galio
 van van
 formen
 Gouard en
 bezogen

SOK

mededelingen

73

- 2 Het kapittel van Sint Servaas, de schepenbanken en mergel (2)**
– *John Knubben, Bovenstebosch 34, 6228 SJ Maastricht*

12/10

A black and white photograph of an ancient stone tunnel. The walls are constructed from large, roughly-hewn stone blocks. On the left wall, the date '12/10' is handwritten in dark ink. The tunnel recedes into the distance, showing a series of arches and a rough, uneven floor. The lighting is dramatic, highlighting the textures of the stone and the depth of the passage.

Het kapittel van Sint Servaas, de schepenbanken en mergel (2)

JOHN KNUBBEN, BOVENSTEBOSCH 34, 6228S] MAASTRICHT

Informatie vooraf

Deze publicatie is een vervolg op het themanummer waarin de mergelwinning door het kapittel van Sint Servaas te Maastricht in de periode tussen 1500 en 1600 behandeld werd. Nu wordt ingegaan op de exploitatie van de mergelgroeven van het kapittel gedurende de periode 1600 - 1800.

Ook bij het lezen van dit themanummer dient men rekening te houden met het feit dat er van de commerciële exploitatie van de groeven van het kapittel vrijwel niets in de archieven terug te vinden is. Deze werd verpacht aan kanunniken en/of derden. De aparte boekhoudingen die daar van bijgehouden werden zijn helaas niet te vinden. Daarnaast blijkt het archief van het kapittel niet meer volledig te zijn. Na de opheffing van het kapittel zijn archiefstukken verdwenen. Ook werd al in verslagen van kapittelvergaderingen regelmatig opgenomen dat het vaker voorkwam dat van kanunniken die bepaalde zaken moesten afhandelen de daarbij behorende stukken niet meer terug kwamen in het archief van het kapittel. Dit alles maakt het moeilijk om een totaalbeeld te krijgen van de mergelwinning door het kapittel. We moeten ons hier dus voornamelijk beperken tot de door het kapittel geregistreerde donaties en toewijzingen van mergel. Alleen die informatie echter is al interessant genoeg voor de lezers van SOK Mededelingen. Hiermee kunt u zich een idee vormen van de mogelijke omvang van de mergelwinning binnen de schepenbanken.

'De Grote Berg' te Zichen was zonder meer de voornaamste en grootste exploitatie. Uit de door het kapittel genomen resoluties blijkt verder dat de mergelwinning te Heer aanvankelijk ook vrij belangrijk te noemen was. De mergelwinning in de schepenbank Berg kwam duidelijk op de derde plaats. We zullen verder zien dat het kapittel in het midden van de zeventiende eeuw afstand deed van de rechten op de mergelwinning in Berg en Heer.

In het vorige themanummer hebben we kunnen lezen dat ruim 19.000 blokken uit de groeven van het kapittel toegewezen zijn voor diverse doeleinden. Het grootste aantal ging eind zestiende eeuw richting de fortificaties van de vesting Maastricht. Hierbij valt op dat het merendeel van de blokken die voor dit doel bestemd waren uit Heer kwamen. Verder dient opgemerkt te worden dat bij een aantal grote donaties ten behoeve van de vesting geen aantallen genoemd werden. Men kreeg

AFBEELDING 2: Titelpagina van 'Registrum Conclusionum et Actorum Capitularium Ecclesiae Sancti Servatii', Boek 4 van de resolutieprotocollen. Hierin zijn de besluiten die het kapittel nam tussen 1609 en 1632 opgenomen. Gedigitaliseerd archief RHCL: 14.Boo2A.

zoveel blokken als nodig waren. Daardoor kan dit aantal nog oplopen tot ver boven de 30.000! Met de commerciële mergelwinning daarbij geteld kan men zich een idee vormen van de enorme omvang die de mergelwinning gehad moet hebben.

Gaat u nu even rustig zitten voor de grote hoeveelheid mergelblokken die het kapittel in dit themanummer ter beschikking gaat stellen. Het zijn er een kleine 60.000! Verder zult u weer een aantal resoluties tegenkomen (11) waarbij de hoeveelheid blokken niet vermeld worden. Er staat dan weer bij vermeld: "Zoveel als nodig."

Vanwege het overzicht enige informatie vooraf voor de lezers. Toewijzingen van grote hoeveelheden mergel worden meegenomen in hoofdstuk 1, 2 en 3 bij de bespreking van de mergelwinning van resp. Zichen,

Heer en Berg. Dit vanwege het belang dat een zulke grote hoeveelheid te winnen mergel had voor de exploitatie van de desbetreffende groeve. Daarna volgen hoofdstukken waarin kleinere toewijzingen besproken worden. Deze zijn onderverdeeld in:

- Toewijzingen aan kerken en religieuze instellingen.
- Toewijzingen voor bouwactiviteiten van kanunniken.
- Bijzondere toewijzingen.

1. 'De Grote Berg' te Zichen 1600-1800

Inleiding

We zullen dit themanummer beginnen met de bespreking van de resoluties die betrekking hebben op de mergelwinning in 'De Grote Berg' te Zichen tussen 1600 en 1800. Hier had het kapittel, anders dan in de schepenbank Heer en Keer en de schepenbank Berg, te maken met meerdere eigenaren van stukken land in Zichen en Zussen die hun rechten op de mergelwinning onder hun eigendom deden gelden.

De oorzaak hiervoor werd in het vorige themanummer vermeld. De heerlijkheid Zichen en Zussen werd nooit als twaalfde bank van het kapittel beschouwd. De elf schepenbanken vormden 'rijksonmiddellijke heerlijkheden' van het kapittel, terwijl Zichen en Zussen als een Loons leen gezien moest worden waarvan het kapittel gewoon leenman was. De leenheer was de bisschop van Luik, die tevens graaf van Loon was. Het feit dat er met meerdere eigenaren rekening gehouden moest worden zorgde er voor dat er in 'De Grote Berg' voortdurend conflicten ontstonden. Deze hadden veelal betrekking op illegaal werken onder andermans grond of het recht om ondergronds over eigendommen van anderen blokken te mogen transporteren.

Uit het voorgaande themanummer is gebleken dat deze groeve de voornaamste mergeexploitatie was binnen de schepenbanken van het kapittel. Aanvankelijk werden de geschonken mergelblokken in deze periode voornamelijk gebruikt voor de bouw van kerken en kloosters. We zullen gaan zien dat het kapittel in conflict raakte met de stad Maastricht over illegaal werk door arbeiders van het kapittel. Verder uitte het kapittel meerdere malen haar bezorgdheid over de hoeveelheid winbare mergel in Zichen. Daarnaast een aantal keer ruime aandacht voor illegale

werkzaamheden in Zichen. Dit zorgde ervoor dat landmeter Jentis een belangrijke taak en een goed inkomen kreeg.

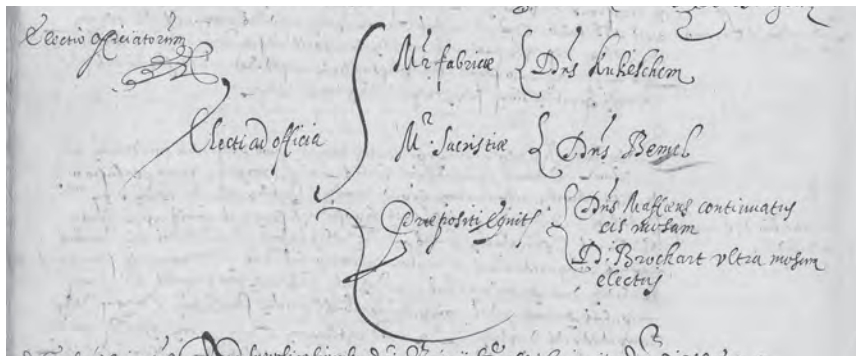
1.1 Toewijzingen van mergel voor de bouw van de kerken van jezuïeten en franciscanen

Op 7 september 1605 werden door het kapittel blokken uit Heer en Zichen toegewezen voor de bouw van de kerk van de jezuïeten. Er wordt vermeld dat hiervoor al eerder toestemming verleend zou zijn. Van deze eerdere schenking is in de archieven echter niets te vinden. Het betrof hier de bouw van de de voormalige jezuïetenkerk aan de Bredestraat. Deze werd in 1786 ingericht als stadsschouwburg. Momenteel beter bekend onder de naam 'Bonbonnière'.

De orde der Jezuïeten maakte in die tijd een grote bloei door. Er was sprake van wel 12 leraren en meer dan 600 studenten! De gemeente schonk een groot geldbedrag. Daarnaast stelde de stad vele mergelblokken uit haar groeve te Zichen ter beschikking. Het is verder interessant te melden dat het Spaanse leger zorgde voor het vervoer van deze blokken naar de bouwplaats. Het kapittel kon uiteraard hierbij niet achterblijven en deed ook een schenking. Helaas staat er niet bij vermeld hoeveel blokken geschonken werden, maar we kunnen er van uit gaan dat dit een groot aantal geweest is. Het betrof immers de bouw van meerdere grote gebouwen.

"Op 7 september 1605 hebben de heren van het kapittel aan de rijproosten samen met de heer Sestich grootrekenmeester (hoofdboekhouder) opgedragen om met de blokbrekers van Zichen en Heer overeen te komen over het breken van stenen oftewel blokken voor het college van de paters jezuïeten waartoe al een andere keer toestemming is verleend."

In 1607 volgde een schenking van het kapittel aan de paters franciscanen van 2000 blokken. De mergel was nu weer voor de helft afkomstig uit

AFBEELDING 3: Detail van een besluit betreffende de taakverdeling binnen het kapittel d.d. 7 september 1607. Kanunnik Mafeus bleef rijproost (prepositum equitature) 'aan deze zijde van de Maas' (cis mosam). Kanunnik Brockart werd gekozen als rijproost 'aan de overkant van de Maas (ultramosana). Gedigitaliseerd archief RHCL: 14.Boo2A.

6

Zichen en de andere helft kwam uit de groeve te Heer. Wat hier exact met het woord 'toemeting' bedoeld werd, is niet duidelijk. Mogelijke vertalingen zijn: *toewijzing* of *opmeting*. De meest logische verklaring voor deze term is dat het kapittel uit voorzorg de bepaling opgenomen heeft dat functionarissen van het kapittel toezicht zouden houden bij de werkfrenten in Heer en Zichen. Volgens de resolutie werd voor dagelijks toezicht gezorgd door dhr. Voelmans. De 'arme' franciscanen kregen hun blokken gratis. Uit de gebruikte term 'truncorum' oftewel brokken kan men echter afleiden dat het hier om 'vlug' gewonnen blokken oftewel onafgewerkte stenen handelde. Voor de afwerking moest men waarschijnlijk zelf zorg dragen. De tekst van de resolutie:

"Op 1 mei 1607 verlenen de heren van het kapittel op grond van een dringend verzoek van de gardiaan der franciscanen in deze stad, aan het convent van die paters 1000 brokken uit hun steengroeve oftewel berg te Zichen, en evenveel uit de groeve van Heer, op voorwaarde dat toemeting plaats vindt zowel in Zichen als in Heer door functionarissen van het kapittel, en zij dragen ontvanger Voelmans op om te beslissen bij het breken van die brokken."

die het de paters mogelijk moest maken om de stenen af te voeren via het deel van de groeve dat eigendom was van de stad Maastricht. Zie hiervoor ook de resoluties d.d. 7 september 1605 en 19 december 1605 (paragraaf 2.1). De bouw van de kerk aan de Bredestraat was toen blijkbaar nog in volle gang. Op 17 februari van dat jaar werd in de resoluties van het kapittel vermeld:

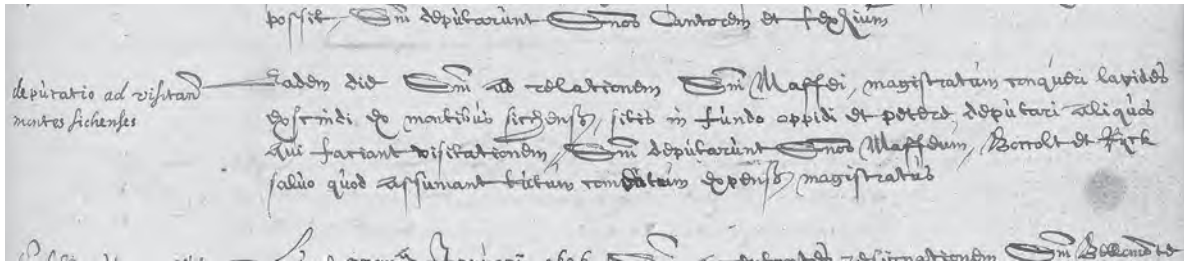
"Op 17 februari 1612 hebben de heren deken en kapittel de rijproost opgedragen te gaan kijken en de hoeveelheid stenen te inspecteren die de paters jezuieten hebben in de groeve van Zichen en ervoor te zorgen dat voor hen (paters jezuieten) de groeve toegankelijk wordt gemaakt door een betrouwbaar persoon zodat zij de hun toekomende stenen kunnen afvoeren vanuit het domein van de bestuurders van deze stad (Maastricht)."

1.2 Klacht stad Maastricht over illegaal werken

Reeds eerder is besproken dat er in Zichen vaker sprake is geweest van illegaal werken.

In januari 1606 bleek dit weer eens het geval te zijn. Het stadsbestuur

van Maastricht klaagde toen bij het kapittel dat blokbrekers, in opdracht van het kapittel, gewerkt zouden hebben onder gemeentegronen. Op

bovenvermelde klacht van de gemeente heeft het kapittel enige kanunniken afgevaardigd om de beschuldigingen terplekke te gaan bekijken. Een betrouwbaar iemand zou de kanunniken moeten begeleiden bij hun inspectie in de groeve. In de marge staat: “Een deputatie gaat de groeven van Zichen inspecteren”. Hierbij valt op dat het kapittel spreekt van ‘groeven’. De onderstaande resolutie van het kapittel uit 1606 is vastgelegd in een moeilijk leesbare zin. Deze is zoveel mogelijk letterlijk vertaald.

“Op 20 januari 1606 hebben de heren van het kapittel, op een bericht van de heer Maffeüs dat het gemeentebestuur heeft geklaagd over het breken van blokken uit de groeven van Zichen op het terrein dat eigendom is van de stad en daarom vroeg enige mannen af te vaardigen voor een onderzoek, afgevaardigd de heren Maffeüs, Bocholt en Rijck, op voorwaarde dat zij een betrouwbare geleide krijgen op kosten van het gemeentebestuur.”

Conflicten zoals hierboven besproken zouden zich overigens nog vaker gaan afspelen tussen meerdere partijen die in de groeve werkzaam waren.

1.3 Maat betrachten!

Gedurende het eerste kwart van de zeventiende eeuw hadden de blokbrekers in hun werkfronten in de ‘Grote Berg’ te Zichen zeer waarschijnlijk te maken met geologische problemen. Dit is af te leiden uit het feit dat

AFBEELDING 4: “Deputatio ad visitan montes Sichenses”, d.d. 20 januari 1606 gaat een deputatie van het kapittel de groeven van Zichen inspecteren. Gedigitaliseerd archief RHLC: 14.B002A.

het kapittel herhaalde malen aangaf bezorgd te zijn over de nog resterende hoeveelheid winbare mergel.

Het eerste signaal daarvoor dateert van 31 maart 1610. In de kapittelvergadering werden toen aan de paters capucijnen blokken toegewezen. Uit Heer moesten de stenen t.b.v. de fundamenten van het bouwwerk komen. In SOK Mededelingen nr. 20, ‘De grotten van Heer’ staat vermeld dat in de Heerderberggroeve een harde mergellaag voorkomt. Deze mergel werd vaker gebruikt voor fundering en binnenwerk en minder voor buitenwerk. Deze registratie geeft dat ook goed weer. Voor de bovenbouw kregen de paters stenen uit Zichen geschonken. Opvallend is verder dat hier geen aantallen worden genoemd. Waarschijnlijk rekende men erop dat de paters gehoor zouden geven aan de opmerkelijke oproep om zich, vanwege de problemen in Zichen, heel strikt tot het nodige te beperken. De tekst van betreffende resolutie luidt:

“Woensdag 31 maart 1610 hebben de heren deken en kapittel aan de paters capucijnen voor de fundamenten stenen uit hun groeven van Heer

AFBEELDING 5: “Maat betrachten.”Tussen 1610 en 1615 uitte het kapittel meerdere malen de vrees dat de groeven van Zichen uitgeput zouden raken. De werkfronten waar men toen aan het werk was vertoonden veel geologische storingen. Foto: Rob Heckers.

was bang te weinig mergel over te houden om in de toekomst de eigen gebouwen te kunnen onderhouden.

Bij onderzoek in de groeve werd, in de buurt van de bij grottenlopers bekende tekening ‘de galg’, een vrij uitgebreid gebied aangetroffen dat door grote aardpijpen begrensd wordt. Een aantal aldaar aangetroffen jaartallen zijn uit begin zeventiende eeuw. Dit gebied zou dus mogelijk de oorzaak kunnen zijn geweest voor de bezorgdheid van de heren van het kapittel.

en voor de bovenbouw stenen uit de groeven van Zichen toegewezen, maar zij moeten zuinig aan doen want de groeven van Zichen raken uitgeput.”

We zullen zien dat deze bezorgdheid versterkt werd door de in de nabije toekomst benodigde hoeveelheid mergel voor de vele broodnodige reparaties aan de Sint-Servaaskerk en andere gebouwen van het kapittel te Maastricht die zich in bouwvallige toestand bevonden. De werkfronten in Zichen leverden in die periode blijkbaar niet veel goede mergel op en men

Onderstaande resolutie houdt waarschijnlijk ook verband met voorgaande oproep om zuinig aan te doen met de beschikbare mergel. Het kapittel stuurde namelijk op 13 oktober 1610 twee kanunniken, vergezeld door de rijproost, naar de groeve van Zichen om daar een inspectie te houden.

“Op 13 oktober 1610 hebben de heren van het kapittel de heren Curtius, Brockart en de rijproost afgevaardigd om de groeven van Zichen te inspecteren.”

Kanunnik Curtius was vice-proost van het kapittel. Kanunnik Brockart zijn we in het vorige themanummer meerdere malen tegengekomen. Hij kreeg zijn prebende in 1587 en werd achtereenvolgens gekozen tot rijproost (*prepositus equitaturae*) en kamerling (*camerarius*). In 'De geschiedenis van Heer' staat vermeld dat Kanunnik Adamus Brockart tussen 1599 en 1610 rijproost te Heer was. Als zodanig was hij dus verantwoordelijk voor het toezicht op de mergelwinning in de schepenbanken Heer en Berg. Hij overleed op 27 februari 1649, na meer dan 61 jaar kanunnik geweest te zijn.

Op 19 november 1610 kreeg de kwestie m.b.t. het 'maat betrachten' een vervolg. In het kader van deze noodzaak deed het kapittel van Sint Servaas aan de capucijnen een nieuw voorstel. Daaruit blijkt wederom dat men met betrekking tot de mergel uit Zichen het zuinig aan diende te doen. Daar tegenover staat dat het kapittel de mergel uit Heer blijkbaar zonder voorbehoud beschikbaar stelde. Dit zou overigens ook snel gaan veranderen! Eerst ging het om 6000 blokken uit Zichen en 7000 blokken uit Heer. Daarna zouden dit 2000 blokken uit Zichen en 3000 uit Heer worden. In plaats van een toewijzing van de 2000 blokken uit Zichen werd door het kapittel in ruil weer een som geld beschikbaar gesteld. De oude juridische stijl waarin deze registratie is genoteerd, levert één lange zin op. Het is moeilijk om hier aparte zinnen van te maken. Vanwege de historische juistheid wordt deze zin echter vertaald zoals hij geschreven is.

“Vrijdag 19 november 1610 verklaren de eerwaarde heren deken en het kapittel aangaande het verzoek van de paters capucijnen die bij monde van en door bemiddeling van kanunnik de heer Willem Bommel 6000 blokken van Zichen en 7000 van Heer hebben gevraagd (op zoveel taxeren zij de vroeger gedane schenking) (d.d. 31 - 3 - 1610) maar die nu, omdat blijkt dat zij de stenen van Zichen niet zo nodig hebben, in plaats daarvan de tegenwaarde van het hakken van de 6000 stenen van Zichen vragen,

-verklaren de heren deken en kapittel dat volgens hun interpretatie de vroeger gedane schenking gedaan is zonder een precies aantal aan te geven.

Het was hun bedoeling op grond van een mondeling verkregen informatie dat de aanvrager 3000 stenen uit de groeven van Heer en 2000 uit die van Zichen zouden krijgen, maar dat zij (deken en het kapittel) er de voorkeur aan geven als zij (de capucijnen) in plaats van de voornoemde stenen van Zichen, om te voorkomen dat de groeven uitgeput zouden raken, van de econoom een som geld ontvangen ter hoogte van de som van het uitbreken van die genoemde 2000 stenen.”

Op 9 december 1611 neemt het kapittel een resolutie aan die aan duidelijkheid niets te wensen overlaat. In de 'Grote Berg' nam men het blijkbaar niet zo nauw met de geldende regelgeving. Van 'zuinig aan doen' kwam daardoor blijkbaar weinig terecht. Het kapittel besloot het volgende:

In de marge staat apart vermeld: *“De rijproost zal degenen beboeten die uit de berg van Zichen stenen wegvoeren zonder toestemming.”*

De tekst van de resolutie: *“Vrijdag 9 december van genoemd jaar hebben de eerwaarde heren deken en kapittel overwogen dat van velen wordt gezegd dat ze stenen uit de berg van Zichen kappen. Zij hebben de vroegere verordeningen hernieuwd en de rijproost bevolen ervoor te zorgen dat de verschuldigden een gewoontelijke boete wordt opgelegd aan degenen, die bevonden worden zonder voorweten en toestemming van de heren stenen hebben gekapt of dat in de toekomst wagen.”*

Op 16 december 1611 nam het kapittel i.v.m. het zorgvuldig omgaan met de nog beschikbare mergel eenzelfde beslissing omtrent hun mergelgroeven te Heer en Cadier.

In 1613 nam het kapittel een besluit dat wederom toont dat men ongerust was over de hoeveelheid winbare mergel in haar groeven. Men was

tevens erg bezorgd voor de toekomstige te verrichten broodnodige reparaties aan eigen gebouwen. Volgens de tekst van de resolutie stonden de gebouwen zelfs op instorten. Hiermee bedoelde men de Sint Servaaskerk, haar gewelven en de tot het kapittel behorende gebouwen. In verband hiermee besloot het kapittel om niet in te gaan op een verzoek van de 'Vrouw de Barbanson' voor een donatie in de vorm van blokken mergel uit Zichen. Uit de resolutie zou men kunnen opmaken dat de blokkbrekers blijkbaar nog altijd aan het werk waren in een deel van de groeve waarin de opbrengsten dermate tegenvielen dat men vreesde voor het einde van de exploitatie. Zie ook de eerder vermelde registraties d.d. 31 maart 1610 en d.d. 19 november 1610.

10

“Op vrijdag 8 maart 1613 hebben de heren vicedeken en kapittel verklaard niet te kunnen ingaan op het, bij monde van de eerwaarde heer deken aan het kapittel gedane, verzoek van de edele en doorluchtige Vrouwe de Barbanson, aangezien reeds heel wat jaren lang ettelijke duizenden blokken oftewel stenen zijn uitgehouwen in de groeven van het domein van Zichen voor de fortificaties en de vestingwerken van deze stad en voor werk aan de kerken van de paters van de Sociëteit van Jezus, van de capucijnen en van anderen, zodat nu geen stenen meer over zijn die nodig zijn voor de restauratie van deze kerk (Sint Servaas) en haar gewelven en van de andere gebouwen die om zo te zeggen op het punt staan in te storten. Daarom is reeds meermalen bepaald dat er absoluut geen stenen meer mogen worden uitgehouwen, anders zouden de heren bij geval er iets ernstigs gebeurt genoopt zijn met grote kosten stenen uit het domein van Namen te laten komen. Zij verklaren dat zij niet vrij zijn af te wijken van deze eigen bepalingen nu er voor hun kerk zo'n gevaar dreigt.”

De vrees voor het einde van de mergelwinning in de 'Grote Berg' heeft meerdere jaren geduurd. In 1615 nam het kapittel nog de beslissing dat men ook in Berg 'maat moest betrachten'. De toekomst zou leren dat die

vrees ongegrond was. Er dreigden later echter heel andere gevaren voor de 'Grote Berg'!

1.4 Herstel van het dak van de burcht

In de kapittelvergadering d.d. 21 juni 1652 werd besproken dat het kasteel van Zichen van een nieuw dak voorzien diende te worden. Deze burcht is in themanummer 1. reeds besproken. Voor de werkzaamheden bleek een hoeveelheid hout nodig te zijn die uit Sepperen (Zepperen nabij Sint Truiden) gehaald werd. Waarschijnlijk was het voor de heren van het kapittel moeilijk om de waarde van de bomen in te schatten. Vandaar dat men in Zichen zelf maar diende uit te maken hoeveel men, omgerekend in de waarde van mergelblokken, moest betalen.

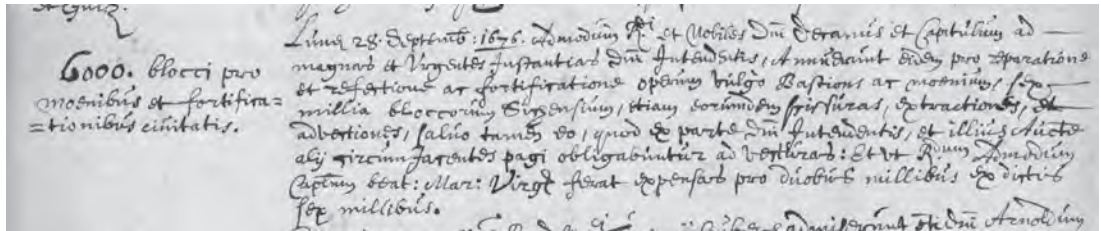
“Op 21 juni 1652 hebben de heren van het kapittel ermee ingestemd dat de heer Sewir enkele bomen mag laten weghalen uit Sepperen in Zichen om over de nodige balken te kunnen beschikken voor het herstel van en voor bouwwerkzaamheden aan de daken van het kasteel (burcht) van Zichen. Voor die bomen stellen de heren (van het kapittel) blokken uit Zichen ter beschikking schattenderwijs naar gelijke waarde van bomen en blokken.”

De heer Henricus Sewir, blijkbaar de bewoner van de burcht, was kanunnik bij het kapittel. Hij verkreeg zijn prebende in 1645. Op 27 mei 1649 werd hij verkozen tot 'kamerling'. In deze functie was hij verantwoordelijk voor de financiën van het kapittel. Hij stierf op 8 juli 1674.

1.5 6000 blokken voor de vestingwerken

Op 28 september 1676 deed het kapittel een schenking van maar liefst 6000 mergelblokken t.b.v. reparatie van de vestingwerken. Reeds eerder waren grote hoeveelheden stenen uit de mergelgroeven van Zichen en Heer richting de vestingwerken van de stad Maastricht gegaan. Deze vertoonden immers vele gebreken en waren slecht onderhouden.

Voor we overgaan tot bespreking van deze schenking eerst wat achtergrondinformatie. De vestingstad Maastricht werd in een kort tijdsbestek meerdere malen ingesloten en belegerd. Dit gebeurde in de in dit hoofd-

stuk besproken eeuw o.a. in 1632, 1673 en 1676. In 1632 werd de stad belegerd door Frederik Hendrik die in opdracht van de Staten Generaal de stad moest innemen. In 1672 werd de stad door Lodewijk XIV, de Zonnekoning, bij zijn opmars naar de Republiek tijdens de 'Guerre de Hollande', op afstand ingesloten. Tot een belegering kwam het echter niet. Toen bleek dat de vesting te gevaarlijk was voor de verbindingslijnen werd deze in juni 1673 daadwerkelijk belegerd. De stad viel toen binnen twee weken. Dit leidde er toe dat vanaf 1673 weer herstelwerkzaamheden aan de vestingwerken uitgevoerd moesten worden. In 'Bolwerk der Nederlanden' staat te lezen dat begin april 1674 de muurbressen hersteld werden en de zuiddoren van de Tongersestraat weer opgebouwd werd. Hierbij werd voor het onderstuk van de eigenlijke muur zoveel mogelijk oude blauwe steen gebruikt. De rest van de muur werd in goede 'Sichener steen' uitgevoerd. De borstwering werd van baksteen gemaakt. In 1675 werd de bouwvallige muurtoren nabij Hoogfrankrijk afgebroken en gereconstrueerd. De benodigde bouwsteen zou uit Sint Pieter of Zichen komen en zou voor rekening van de stad komen. De bovenvermelde werkzaamheden waren echter nog niet klaar toen de volgende belegering zich al weer aandiende.

Van 6 juli 1676 tot 27 augustus van dat jaar werd de stad door stadhouder Willem III belegerd. Dit beleg moest worden opgeheven door de nadering van een Frans ontzettingleger. De vestingcommandant heeft daarna

AFBEELDING 6: 6000 blokken voor de vestingwerken" d.d. 28 september 1676. Gedigitaliseerd archief RHCL: 14.Boo2A.

klaarblijkelijk besloten de bij de belegeringen duidelijk geworden gebreken van de versterkingen aan te pakken. Er werd bij het stadsbestuur en belangrijke partijen aangedrongen op het beschikbaar stellen van geld en andere middelen om de verdediging van de stad weer te herstellen. Daartoe werd ook het kapittel van Sint Servaas benaderd. De beslissing die het kapittel daarop nam, betrof een schenking van 6000 stenen waarbij de eis opgenomen werd dat het kapittel van Onze Lieve Vrouw daar 2000 stenen van betaalde. Laatstgenoemd kapittel bezat eveneens mergelgroeven, waaronder de 'Koeleboschgroeve' te Bemelen en de hint van het kapittel van Sint Servaas richting het Onze Lieve Vrouwekapittel was veelzeggend! Deze schenking staat als volgt in de archieven vermeld: "Op maandag 28 september 1676 hebben de zeereerwaarde en edelachtbare heren deken en kapittel op de talrijke en zeer dringende verzoeken van de heer intendant, aan hem voor herstel en vernieuwing aan de versterkingen (fortificatie) van de werken - bastions genoemd - en van de muren 6000 blokken uit Zichen toegewezen inclusief het uitzagen, uitbreken en vervoer, op voorwaarde echter dat van de kant van de heer intendant en door zijn bemiddeling de andere omliggende dorpen worden ingeschakeld

Tongerse Poort tot Maastricht 1670

AFBEELDING 7: De Tongersepoort, tekening van J. de Grave 1670.

forten werd overigens mergelsteen van Sint Pieter gebruikt. Voor de verlenging van de poortdoorgang en het gewelf werd wederom een grote partij 'Sichenerblokken' aangevoerd. Deze levering is waarschijnlijk een commerciële transactie geweest. Daardoor is ze ook niet in de archieven van het kapittel opgenomen.

1.6 Toewijzing voor paters recollecten

Na 1652 heeft het bijna 50 jaar geduurd voordat er weer eens door het kapittel een resolutie genomen werd om een grote hoeveelheid blokken uit Zichen toe te wijzen. Dit gebeurde nl. pas weer in 1701 en 1706. De heren van het kapittel wezen in 1701 1000 blokken toe aan de paters

recollecten, ook wel minderbroeders of franciscanen genoemd. De tekst van de resolutie:

“Op 8 juli 1701 hebben de heren van het kapittel op een supplicie van de paters recollecten van deze stad 1000 blokken toegewezen op hun eigen kosten te breken en af te voeren.”

Het valt op dat er geen groeve vermeld werd. Aangezien het kapittel in het midden van de zeventiende eeuw afstand deed van de rechten op de mergelwinning te Berg en Heer, moeten we er van uitgaan dat deze blokken uit de groeve te Zichen kwamen.

bij het vervoer, en eveneens op voorwaarde dat het zeereerwaarde kapittel van Onze Lieve Vrouw in de kosten bijdraagt van 2000 van de 6000 stenen.”

De hierboven besproken herstelwerkzaamheden aan de vestingwerken, duurden van 1673 tot 1678. In 'Bolwerk der Nederlanden' staat vermeld dat in 1686 bij de aanleg van bastion Brussel door Jan van Sichen voor het buitenwerk tot een hoogte van 4 voet 'Sichener mergelsteen' gebruikt werd. Daarnaast werden de hoekblokken en de speklagen in dit materiaal uitgeoerd. Voor de fundering, de binnenzijde van de muur en de contre-

AFBEELDING 8: Roofbouw in de pilaren, “...in de pillers oft verdieping van de berghdoopsels.” Foto: Rob Heckers.

De kloosterregel van deze congregatie legt vooral nadruk op bezitloosheid of armoede. Hun opdracht was: zelfheiliging, prediking in de steden, missiewerk, bedelen voor eigen onderhoud. Maastricht kende binnen zijn wallen nog drie andere kloosters met kerk van deze congregatie. Dit was: aan de Sint Pieterstraat (ca. 1240 – 1639; thans Regionaal Historisch Centrum Limburg), op de Minderbroedersberg (1699 – 1796) en aan de Tongersestraat (1853 – 1971). Buiten de stad was er nog het klooster op Slavante (ca. 1640 – 1796).

De bovenvermelde blokken zijn mogelijk gebruikt bij bouwwerkzaamheden op de Minderbroedersberg (een hoogte aan de Tongersestraat). De kerk werd in 1825 verbouwd tot paleis van justitie en bleef die functie behouden tot 1995. Tot 1975 was ze ook in gebruik als gevangenis. Sinds 1999 is dit een bestuursgebouw van de ‘Maastricht University’.

Ruim 5 jaar later deed deze congregatie weer een beroep op het kapittel. Men vroeg nogmaals 1000 blokken uit Zichen. Deze hoeveelheid te verdelen in de helft harde en de helft gewone. De hardere blokken zouden gebruikt worden voor funderingen. Dit werd als volgt beschreven: “Op 19 november 1706 hebben de heren van het kapittel aan de paters

minderbroeders franciscanen van deze stad, die om 1000 blokken uit Zichen hebben verzocht, de helft harde en de helft gewone toegewezen, op eigen kosten te breken, te zagen en af te voeren.”

1.7 Illegale werkzaamheden onder eigendom van het kapittel

Reeds eerder is besproken dat er in de mergelgroeven van het kapittel te Berg en in Zichen nogal eens sprake was van illegale werkzaamheden. Vooral in Zichen gebeurde het vaker dat er, zonder toestemming, onder gronden van het kapittel blokken gebroken werden. Het ging dan niet om een paar blokken, maar meestal om aanzienlijke hoeveelheden. Uit het

feit dat het geruime tijd duurde voordat zo een vergriep ontdekt werd, kan men evenwel de conclusie trekken dat het toezicht dat het kapittel in de groeve uitoefende blijkbaar onvoldoende was.

In de rollen van Zichen en Zussen wordt een dergelijk vergriep regelmatig vermeld. In het begin van de achttiende eeuw bijvoorbeeld werd onder gronden van het kapittel door derden veelvuldig illegaal gewerkt. Het kapittel was hiervan op de hoogte gebracht en liet de gerechtsbode te Zichen daarom op 28 juli 1701 een zogenaamde 'roep' doen. Hij waarschuwde de bevolking hierbij dat niemand, zonder vooraf verkregen uitdrukkelijke toestemming, stenen mocht breken, laten breken, verkopen of versjacheren uit de groeven die aan het kapittel toebehoorden. Er werd nadrukkelijk bij vermeld dat overtreding daarop als een misdaad beschouwd werd en bestraft zou worden. In de genachten is dit als volgt opgenomen:

14 *“Willem Wolters gerichtsbode brengt aen van 's Heeren wegen ter gewoonelijcker plaetsen den 11 juli XVII en een geroepen te hebben, dat niemand sich en sal presumeren te wercken oft doen wercken, eenige steijnen vercoopen oft verpassen in de bergen toebehoorende Onse Seer Eerw Eedele Heren sonder haeren expressen last op penen van daer over crimmelijck aengesien ende gestraft te worden.”*

Bovenstaande oproep om in de groeve niet illegaal te werken maakte blijkbaar niet veel indruk op de exploitanten en de blokbrekers die in hun opdracht werkten. Het illegaal breken in de groeve ging rustig door en nam zelfs in omvang toe. Men schroomde er zelfs niet voor om roofofbouw te plegen in de pilaren en zonder toestemming gingen uit te diepen of mergel op een lager gelegen niveau te gaan delven. Het kapittel kreeg hier lucht van. Uit de rollen van Zichen en Zussen blijkt dat het kapittel daarom op 28 januari 1707 door de gerechtsbode weer een 'roep' liet doen. Er wordt o.a. het volgende in opgenomen:

“... wie die geene zijn oft is die onder der Heeren grondt hebben gewerckt oft doen wercken, 't seij in pillers oft verdieping van de berghdoopsels, wie daer aen oft bij is geweest, raedt oft daedt daer toe heeft gegeven, dat sij het selven sullen hebben te bekennen binnen dreij daghen, oft de Heeren sullen het voor crime en geweldige dieverije houden...”

Uit het verdere verloop van dit verhaal blijkt pas hoe zeer het illegaal werken in Zichen toegenomen was. De aanleiding voor bovenvermelde resolutie werd reeds beschreven door J. Willems in 'Op zoek naar landmetingen in de Lacroixberg', een artikel in SOK Mededelingen nr. 28. De auteur vond in de *Rollen van Sichen en Sussen* de vermelding dat de schepenbank besproken had dat in de kapittelvergadering op 28 januari 1707 aan de orde geweest was dat er onder eigendom van het kapittel mergel gewonnen werd, terwijl daar geen toestemming voor verleend was. Het kapittel wenste uiteraard dat er tegen deze vorm van diefstal opgetreden zou worden. In de *Rollen* werd dit als volgt opgenomen:

“Den seer Eerw; ende Eedele Heeren Vicedeken en Capittel der Collegialer kerk van St. Servaes binnen Maestricht deputeren de beijde Tans schepenen, ende den bode Wolters van de justitie Zichen en Sussen, teneinde met Berghkenners te visiteren: de bergen onder de grond van de Heeren; ende voor het geval er iemand daer onder mochte hebben gearbeijdt het werck te verbieden, en de reeds gemaakte blocken aan te slaan. In opdracht van mijne Seer Eerwaarde ende Eedele Heren, en was geteckent: J.G. de Fontaine.”

Het kapittel gaf dus opdracht om schepen Jan Tans en gerechtsbode Wolters af te vaardigen om, vergezeld door bergkenners, de groeven onder eigendom van het kapittel te gaan inspecteren. In het geval dat er iemand zou hebben gewerkt, deze dit te doen verbieden en beslag te laten leggen op de reeds vervaardigde blokken. Deze bergkenner was

'hoofdmeter der bergen' Servaes Meez. Laatstgenoemde blijkt samen met gerechtsbode Willem Wolters van 31 januari tot en met 5 februari in de groeve onderzoek verricht te hebben. Meez was begonnen te meten in de buurt van de *'water kuijle'* op de grens tussen het land van de heren van het kapittel en Lenard Lenarts. Daar werd een hoeveelheid blokken aangetroffen die blijkbaar uitgewerkt waren op de grens van het eigendom van het kapittel en de erfgenamen van Jan Lenarts. Daarop breidde Meez de opmetingen uit naar de erfscheiding van het eigendom van het kapittel met de eigendommen van de erfgenamen Jan Lenarts en schepen Jan Tans. Aansluitend deden Servaes Meez als bergmeter, Jan Tans die ook kennis van het meten had en gerechtsbode Wolters bij de schepenen verslag van hun bevindingen. Er werd nadrukkelijk vermeld:

"Zij verklaren op hunne vroomheid als man in plaats van hun eijdt, als dat ze vastgesteld hebben dat:"

- De werklieden van Lenard Lenarts 437 blokken illegaal gewonnen hadden.
- De werklieden van Lenard Tans, schoonzoon van Lenard Lenarts, 1116 blokken illegaal gewonnen hadden.
- De werklieden van Lenard Daenen, schoonzoon van Lenard Lenarts, 495 blokken illegaal gewonnen hadden. Deze bevonden zich op verschillende plaatsen in de groeve onder eigendom van het kapittel.
- Herman Lenarts en Thonis Lenarts resp. 469 blokken en 339 blokken illegaal gewonnen hadden. Daarnaast werden onder eigendom van het kapittel nog 200 *'gewone Steenen'* aangetroffen die door beide blokbrekers uitgewerkt zijn.

Dit leverde een totaal van meer dan 3000 blokken op. De bevindingen van Tans en Meez werden gemeld bij het gerecht. Het kapittel stuurde ver-

volgens twee kanunniken op pad om de werkzaamheden in groeve eens goed in ogenschouw te nemen. Daarvoor nam men bijgaande resolutie: *"Op 11 februari 1707 hebben de heren van het kapittel de nieuwe en de vorige rijproost afgevaardigd naar Zichen om daar de grotten ondergronds te inspecteren."*

In deze resolutie van het kapittel is opgenomen dat de nieuwe rijproost zich bij dit werk zou moeten laten begeleiden door de oude rijproost. De reden voor deze bijzondere eis is gelegen in het feit dat dit in 1441 in de reglementen van het kapittel zo opgenomen was. De rijproost diende tot 3 maanden na zijn ontslag de misdrijven die in zijn ambtsperiode begaan waren nog te vervolgen. Indien hij reeds rekening afgelegd had, zouden de baten die hieruit voortvloeiden aan zijn opvolger toekomen. Betrof het echter een grote som, dan zou die onder de oude en de nieuwe rijproost verdeeld worden. Het is dus zeer waarschijnlijk dat dit laatste hier het geval geweest is. Het bleek immers om omvangrijke illegale activiteiten in de mergelgroeve te gaan.

Naar aanleiding van bovenvermeld verslag werd door gerechtsbode Willem Wolters een *'roep'* gedaan om de schuldigen voor dit vergrijp te kunnen achterhalen. Deze vond plaats op zondag 20 februari na de mis. Hierbij werden de *'daders'* opgeroepen om zich binnen 3 dagen te melden.

Deze oproep had resultaat. Op 21, 22 en 23 februari meldden zich de *'schuldigen'*. Als eerste verscheen schepen Lenard Lenarts vergezeld door Herman Lenarts en Lenard Tans. In de genachten d.d. 21 februari 1707 werd hierover het volgende vermeld:

"Comparerende op date voors: den 21-en februij 1707 ter greffen onsen mede schepen Lenard Lenarts, oock Herman Lenarts en Lenard Tans, welcke om 's Heeren roep niet te versmaeden hebben bekent onwee-

tens onder der Heeren grondt gewerckt te hebben door die wercklieden dit niet weetende, en aen welcke sij dit beveil oock niet en hebben gegeven, meijndende alsoo niet misdaen te hebben, ende voor so veel bevonden is dat onder des Heeren landt soude sijn gewerckt, offereren de Heeren met andere steenen van eenen goede grondt t'indemniseren ende veeders te doen om der Heeren moedt te werven."

Lenard Lenarts, Herman Lenarts en Lenard Tans gaven aan hun blokbrekers onwetend onder eigendom van het kapittel te hebben laten werken. Daarnaast zouden zij hun werklieden een dergelijk beveil ook niet gegeven hebben. Tevens werd er aangeboden om, bij vaststelling van de totale hoeveelheid blokken die onder grondgebied van het kapittel waren uitgewerckt, deze te zullen compenseren met stenen van gelijke kwaliteit. Dit laatste uiteraard ook om hun goede wil te laten blijken.

16 Daarna kwamen nog de exploitanten Lenard Daenen, Thonis Lenarts, Jan Lenarts, Thijs Meers en Leonard Louvrix zich melden en legden soortgelijke verklaringen af. Dit deden aansluitend ook de blokbrekers Jan Philips, Jan Leesen, Paulus Stevens, Jan Reiners, Jonathan Jentis, Jampsin Jongen, Herman 'junior', Willem Stassen en Nicolaes Lambrechts. Iedereen gaf dus duidelijk aan dat ze onwetend 'gezonderd' hadden. Verderop zal blijken dat het kapittel deze excuses geaccepteerd heeft. Blokbreker Jan Philips gaf bovendien ter verdere informatie aan dat het vergrijp al ongeveer 7 tot 8 jaar geleden plaatsgevonden had.

Naar aanleiding van deze registratie in de *Rollen van Zichen en Sussen* werd onderzoek verricht in de groeve. Daaruit bleek dat deze illegale winning van mergel plaatsgevonden had als zogenaamde 'roofbouw'. In Zichen en Sussen ook wel bekend als *'pilaere biete'*. Hierbij wint men uit wanden of pilaren mergel. Vanwege de stabiliteit en de ondergrondse en bovengrondse veiligheid dient men een bepaalde massa mergel te laten

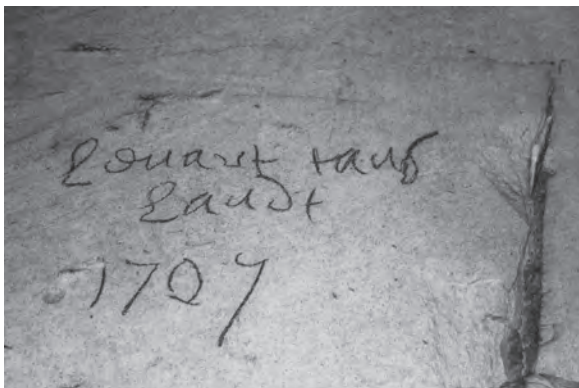
staan. Deze overtreding kan de stabiliteit ter plaatse ernstig aantasten. In de mergelwinning werd dit vergrijp, bij constatering, steeds met een forse boete bestraft.

Alle aangetroffen sporen van illegale werkzaamheden zorgden ervoor dat het kapittel in 1707 de groeve liet opmeten. De sporen hiervan zijn op meerdere plaatsen in de groeve terug te vinden. Hierbij werd op de eigendomsgrenzen op de hoek van de pilaar meestal de naam van de bereffende eigenaren aangebracht. Eigendom van het kapittel werd hierbij aangeduid met een 'H' ('Heeren Pilaar'). Aan de andere zijde treft men dan de naam van de andere eigenaar aan. Dit was trouwens niet de enige keer dat er in de 'grote berg' geschillen over het eigendomsrecht ontstonden.

Op 21 februari 1707 werd in de kapittelvergadering een besluit genomen over de hoogte van de schadevergoeding die door de schulden aan het kapittel betaald diende te worden. Deze boete werd vastgesteld op de waarde van de gewonnen blokken. Het kapittel was vergevingsgezind en ging er vanuit dat het illegale werken door de blokbrekers niet bewust had plaatsgevonden. De letterlijke getranscribeerde tekst van de resolutie luidt:

"Op 21 februari 1707 hebben de heren van het kapittel ermee ingestemd dat de heren rijproosten in Zichen die ginds de grotten hebben geïnspecteerd, met hun ondergeschikten een overeenkomst kunnen sluiten betreffende het, overigens onverschuldigde, breken van blokken à raison van 30 florijnen per 100 blokken, hetgeen de gewone prijs is ter plaatse."

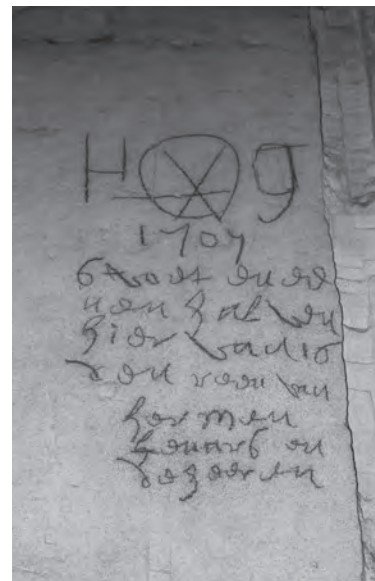
Een kleine rekenom levert hier dus een bedrag van 900 florijnen als boete op! Dit lijkt me niet een bedrag wat blokbrekers zo maar konden ophoesten. Interessant in voorgaande resolutie is ook het vermelden van de prijs die de mergelblokken toen kostten.

AFBEELDING 9: Opmeting 1707, "Lenart Tans landt." Foto: John Knubben.

AFBEELDING 10: Grensmarkering tussen het eigendom van de stad en het eigendom van het kapittel. Foto: John Knubben.

AFBEELDING 11: Opmeting 1707, 'H G' oftewel "Heeren Grondt, 6 voet en eenen halven hiervan is den reen van Hermen Lenars en de heeren." Foto: John Knubben.

1.8 Illegaal werken op grote schaal in Zichen

In 1719 kwam het kapittel er achter dat er in de groeve te Zichen weer eens op grote schaal illegaal mergel gebroken was. De rijproost liet dit in een zitting van de schepenvank bespreken. In de genachten van 1 maart van dat jaar staat opgenomen dat de gerechtsbode op 26 februari van dat jaar daarom een 'roep' over dit vergriep had gedaan. Het betrof hier een vergriep onder eigendom van het 'St. Servaas Gasthuis' gelegen op de 'Roosburcht'.

In de genachten werd dit als volgt vermeld:

"Willem Wolters gerichtsboode brengt aen van 's Heeren en Officiers wegen geroepen te hebben ter gewoonelijcker plaetse nae den Hoogmisse den 26 februij 1719 wie die geene zijn oft is, die sich verstout hebben te wercken onder Gasthuijs grondt op Roosburgh geleegen sonder permissie van d'Heeren Provisours van het Gasthuijs van St. Servaes Tricht oft des selfs Rentmeester, wie daer aen oft bij is geweest, raedt oft daedt daertoe heeft

gegeeven, dat sij het selven sullen hebben te bekennen, oft den Heere sal het voor geweldt ende grond dieverije houden."

Uit de genachten van 26 april van datzelfde jaar blijkt dat de 'roep' resultaat gehad heeft. Een aantal exploitanten en hun medewerkers werden op die datum namelijk aangeklaagd wegens illegaal werken onder de grond van het 'St. Servaas Gasthuis'. Zij werden veroordeeld tot het betalen

AFBEELDING 12: Sporen van illegale werkzaamheden in 'De Grote Berg'. Foto: Rob Heckers.

van een vergoeding van maar liefst 18.500 blokken. Hierover staat in de genachten het volgende opgenomen:

“D’Heere Rijproost adjunct d’Heere officier verschijnt hun tegens Jan de la Croix, Willem Stas, Jan Meers en Ermond Hechtermans en voordere medewerckers en exhiberen claghte wegens de uijtgewerckde steenen onder Gasthij’s grondt, versoeckende antwoord op pene van regt en beken-tenisse.”

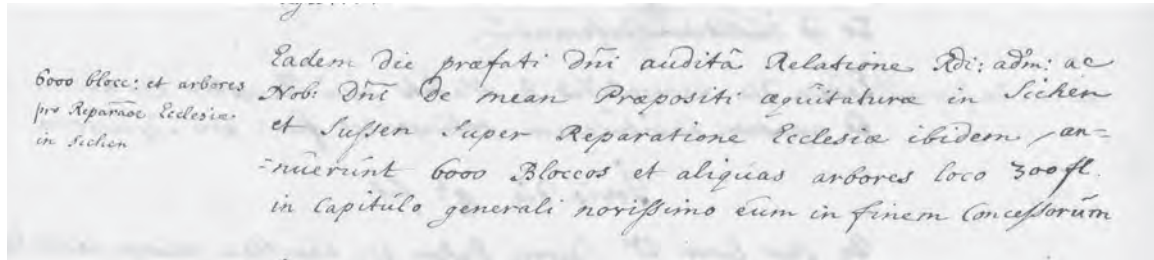
“Den Rentmeester van St.Servaes Gasthij’s Tricht verschijnt hun teegens Jean de la Croix ende sijne medemaets heijst van deselve vergoedinge en betaeling van 18500 blocken uijtgewerckt uijt Gasthij’s grondt.”

Berno Huls beschrijft in “Michiel Mees, schepen en/of blokbreker” (in SOK Mededelingen nr. 50) dat een blokbreker in Zichen in twee dagen gemiddeld 50 blokken in een werkfront (9 stoelen van 40 cm breed en 2 mtr hoog) kon produceren. Dan kan men berekenen dat 18.500 blokken gemiddeld 740 dagen werk betekende. In dit geval hebben dus meer dan 2 volledige manjaren werk in de productie van deze blokken gezeten. Gemiddeld heeft er voor iedere exploitant dus een half manjaar werk ingezeten. Men kan dus stellen dat deze illegale activiteiten aanzienlijke schade voor de bewuste exploitanten opgeleverd moet hebben! Uitgaand van de prijsstelling uit 1707 zou dit een boetebedrag van 5.550 florijnen opleveren.

1.9 Renovatie van de kerk in Zichen-Zussen

Het duurde ruim 20 jaar voordat er weer iets over de mergelwinning in de archieven van het kapittel te lezen valt. Dit betekent overigens niet dat er geen mergelwinning plaatsgevonden heeft. De reden voor het ontbreken van deze gegevens is reeds eerder vermeld.

In 1740 werd door het kapittel een groot aantal blokken toegewezen voor de renovatie van de kerk in Zichen - Zussen. Hieraan voorafgaand had rijproost De Méan een verslag ingediend

over de slechte bouwkundige toestand van de kerk. Daarnaast schonk men voor de bouwwerkzaamheden ook enkele bomen. De gelden waarvan in deze resolutie sprake is (300 florijnen) betroffen een nieuwe subsidie die spoedig omgezet zou worden in een gave in natura.

“Op 8 februari 1740 hebben de heren van het kapittel, na het verslag gehoord te hebben van de zeeerwaarde en weledele heer De Méan, rijproost in Zichen en Sussen, betreffende het herstel van de kerk aldaar, 6000 blokken en enkele bomen toegewezen in plaats van de 300 florijnen die in de laatste algemene kapittelbijeenkoms t voor dat doel werden toegekend.”

Deze rijproost was een telg uit het adellijke geslacht De Méan dat in de 17e en 18e eeuw veel invloed had in Maastricht en Luik. Uit een eerdere generatie waren maar liefst 3 broers actief geweest als proost van resp. het kapittel van Sint Servaas, het Onze Lieve vrouwekapittel te Maastricht en het Sint Maartenskapittel te Luik. Gedurende meerdere generaties werden door De Méans vele belangrijke functies bekleed. Hierbij kunnen we denken aan burgemeesters van Luik, hogere officieren, ministers, gedeputeerden etc. Dit nogmaals ter illustratie dat een kanunnik van ‘betere komaf’ was. Verder dient vermeld te worden dat deze adellijke familie de heerlijkheid ‘Meer en Bolder’ bestuurde. De kasteelhoeve ‘Hof

AFBEELDING 13: Voor het herstel van de kerk te Zichen worden 6000 blokken toegewezen. Gedigitaliseerd archief RHCL: 14.Boo2A.

de Méan’ te Bolder was in hun bezit. Deze familie leverde, in de persoon van Franciscus Antonius de Méan de Beurieux, nog de laatste prins-bisschop van Luik, alvorens het vorstendom, onder de Franse bezetting, van zijn wereldlijke macht werd ontdaan.

19

1.10 Exploitatie mergelgroeve te Zichen, landmeter Jentis en illegaal werken

In 1744 vonden de edele heren van het kapittel het weer eens tijd worden voor een controle van de groeve te Zichen. Aan het gegeven dat men reeds toen aandacht besteedde aan het aanbrengen van stutten, kan men mogelijk afleiden dat er, zelfs toen al, bezorgdheid bestond over de stabiliteit van de groeve. Daarnaast wilde het kapittel inzicht krijgen in de hoeveelheid stenen die gedurende de laatste 3 jaar uit de groeve gehaald waren. Daarom besloot het kapittel het volgende:

“Op 16 maart 1744 hebben voornoemde heren de eerwaarde heer rijproost van Zichen en Sussen verzocht om door een betrouwbaar persoon de toestand en de ondersteuning in de groeve te laten onderzoeken

en een specificatie te geven van de stenen die in de laatste drie jaren zijn uitgebroken.”

Mogelijk heeft het bovenstaande onderzoek geen verontrustende zaken aan het licht gebracht. Dat zou af te leiden kunnen zijn uit het feit dat tussen 1744 en 1756 er geen resoluties m.b.t. mergelwinning in Zichen door het kapittel genomen werden. Waarschijnlijker is echter dat de ‘Oostenrijkse Successieoorlog’ en het grote economische verval dat hiervan het directe gevolg was hierbij mogelijk een grote rol gespeeld hebben. Daarnaast wijs ik er nogmaals op dat de archieven m.b.t. de commerciële exploitatie van de groeve in Zichen, door kanunniken of derden, helaas ontbreken.

20 Nu verder met de bespreking van deze periode. De ondergrondse situatie m.b.t. het bovengronds eigendom was blijkbaar nog altijd niet duidelijk genoeg. Deze situatie leidde wederom, al dan niet bewust, tot illegaal mergelbreken. Uiteraard zorgde dat ook weer voor de daarmee gepaard gaande conflicten. Het kapittel wilde hier in 1756 blijkbaar een eind aan maken. Om in de toekomst herhaling te voorkomen werd landmeter Jentis erbij gehaald. Deze moest zorgen dat er in Zichen voor eens en altijd duidelijkheid zou komen over de ondergrondse eigendomsrechten. Uit het document wordt duidelijk dat Jentis een berekening diende te maken van de hoeveelheid onder eigendom van het kapittel gebroken blokken. Daarvan kon hij dan als loon 5% inhouden. Dit zou overigens niet gelden voor aan het kapittel of haar kanunniken geleverde blokken.

Uit de opmetingen die Jentis in opdracht van het kapittel verrichtte, bleek uiteraard dat in de voorafgaande jaren blokbrekers wederom zonder toestemming onder de grond van het kapittel gewerkt hadden. Bij zijn werkzaamheden heeft de landmeter in de groeve van Zichen meerdere opschriften en markeringen achtergelaten. Het kapittel registreerde dat

de kerkmeester opdracht kreeg om de afspraak, die men blijkbaar al in 1752 met de landmeter gemaakt had, na te komen als volgt:

“Op 26 november 1756 verklaren de heren van het kapittel, als interpretatie van het decreet in het protocol van het jaar 1752, de 23e juni ter herinnering geregistreerd, waarbij landmeter Jentis aangesteld werd om van de geleverde blokken van Zichen 5% ten bate van de kerk (Sint Servaas) af te houden, dat die 5 % netto (‘privative’) bedoeld zijn en beperkt blijven tot de werkelijk verkochte stenen, met uitzondering dus van die welke geleverd worden aan de kerkfabriek of de respectievelijke zeereerwaarde heren (kanunniken), en dat dit de bedoeling was van het bewuste decreet. Zij verzoeken de zeereerwaarde heer magister van de kerkfabriek dat hij dienovereenkomstig de zaak afwerkt met genoemde landmeter Jentis.”

Bij nader onderzoek bleek het hierboven genoemde document d.d. 23 juni 1752 niet meer te achterhalen. In de voor deze publicatie onderzochte archieven van het kapittel was op die datum ook geen document van die strekking geregistreerd.

In ‘de Grote Berg’ te Zichen treft men op meerdere hoeken van pilaren diverse markeringen die als territoriumafbakeningen gezien moeten worden. Wat de relatie kapittel versus de stad Maastricht betreft komt men in de groeve te Zichen pilaren tegen waar op de ene hoek een ‘H’ staat. Dat duidt dan op het gebied van de ‘Heeren’. Op de andere zijde van dezelfde hoek staat dan bijvoorbeeld ‘Mastrigt’. Er zijn ook voorbeelden van een pilaar waarop aan de ene zijde de bekende Maastrichtse stadsster staat afgebeeld en op de andere zijde een Servaassleutel.

Nu verder met de blokbrekers die, volgens de opmetingen van Jentis, illegaal gewerkt hadden onder eigendom van het kapittel. Deze werden daarvoor beboet. Dat blijkt uit de resolutie die het kapittel op 20 juni 1757 nam:

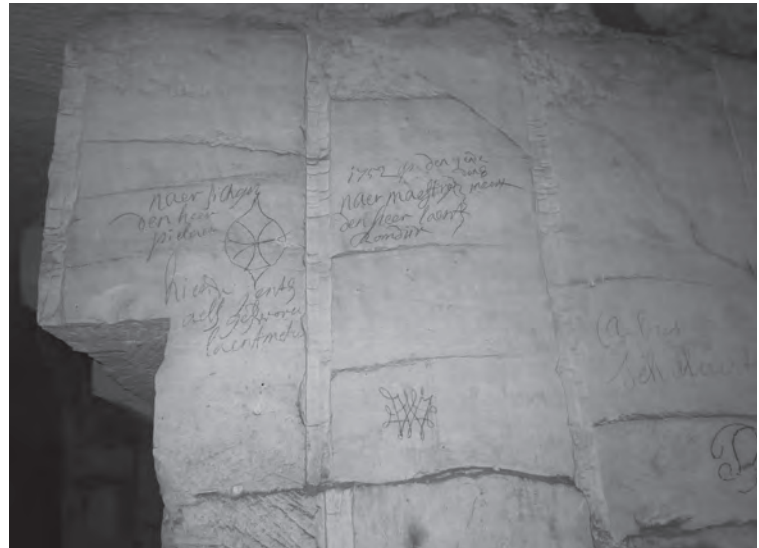
AFBEELDING 14: In de Grote Berg liet 'Jentis aels gesworen laentmeter' vele opschriften achter. (In de richting van Zichen, links van dit meetpunt, zijn de pilaren eigendom van het kapittel (den heer pielaer). Rechts, richting Maastricht, is eigendom van de landkommandeur van de Duitse Orde te Alden Biezen.)
Foto: John Knubben.

“Op 20 juni 1757 hebben de heren van het kapittel de zeereerwaarde heer Woot verzocht ervoor te zorgen dat hetgeen nog rest van de boete die de steenhouwers (blokbrekers) van Zichen hebben opgelopen wordt voldaan.”

Vlak daarna eiste de rijproost van Zichen en Zussen een boete van 60 florijnen van de blokbrekers. Hier bleek hij echter, volgens de geldende wetgeving, niet competent voor te zijn. Deze functionaris werd daarvoor terechtgewezen.

Op 1 juli 1757 verklaren de zeereerwaarde en edelachtbare heren deken en kapittel, na onderzoek van de berekening van de zeereerwaarde heer Troussel in zijn kwaliteit van rijproost van Zichen en Zussen, en tevens na onderzoek van de boete welke de steenhouwers van Zichen hebben opgelopen, dat de 60 florijnen welke opgenomen zijn in die berekening voor vacatieën niet tot zijn competentie behoren.

In 'de Grote Berg' staat een bij 'berglopers' bekende inscriptie van rijproost Liverloz die in 1651 met een aantal andere hoogwaardigheidsbekleders de groeve bezocht heeft. Rijproost Troussel heeft daar in 1752 zijn naam aan toegevoegd. Troussel was bewoner van 'de Burcht' in de schepenbank Heer. De in het bewuste document gebezigde term 'vacatieën' levert bij de vertaling problemen op. Deze term staat mogelijk voor de 'holtes' die door het wederrechtelijk breken zijn ontstaan en waardoor er geen eigen exploitatie aldaar meer mogelijk is. Een tweede verklaring voor deze term

is gelegen in het feit dat men het kan zien als een vergoeding omdat men er zelf niet heeft kunnen werken en geld verdienen. Dit omdat het werk al -illegaal- door anderen gedaan is. Een derde verklaring voor de term is dat het kan duiden op een vergoeding voor tijdens het onderzoek gemaakte onkosten. Aan de lezer de keuze!

Het kapittel had waarschijnlijk enigszins medelijden met de blokbrekers in Zichen. Men wilde in deze kwestie daarom mogelijk niet 'het onderste uit de kan halen'. Dit is af te leiden uit de hierna volgende resolutie over deze kwestie die door het kapittel genomen werd tijdens de kapittelvergadering. Deze resolutie toont dat het kapittel op de hoogte was van het feit dat de blokbrekers Johan en Jasper Thans uit Zichen blijkbaar moeite hadden met

het voldoen van de boete die zij van het kapittel kregen voor door hen verrichte illegale werkzaamheden. In de kapittelvergadering werd daarom het besluit genomen dat ze de boete in termijnen mochten voldoen.

“Op 14 april 1758 hebben de heren van het kapittel, bij wijze van gunst, goedgevonden voor de steenhouwers van Zichen Johan en Jasper Thans c.s., dat zij de termijn van één jaar krijgen voor het voldoen van de som die nog rest van de boete aangaande de blokken welke gebroken waren onder het gebied van de kerk, en wel elke drie maanden een vierde deel. De eerste termijn van betaling eindigt vóór of omtrent het eerstvolgende feest van Sint Servaas.”

De blokkbrekers mochten dus in termijnen hun boete voldoen. ‘Onder het gebied van de kerk’ moet gelezen worden als: ‘Onder eigendom van het Sint Servaaskapittel’. Het eerstvolgende feest van Sint Servaas, wanneer de eerste termijn voldaan moest zijn, was 13 mei van dat jaar.

22

Ondanks alle maatregelen en de opmetingen van landmeter Jentis bleek er helaas geen einde te komen aan de illegale activiteiten in de groeve te Zichen. Daarom besloot het kapittel in 1760 om nogmaals *‘de puntjes op de i’* te gaan zetten. Men vaardigde toen een verbod uit dat aan duidelijkheid niets te wensen overliet! Hier moesten zelfs kanunniken zich aan houden. Dit werd als volgt vastgelegd:

“Op 19 december 1760 hebben de zeer eerwaarde en edelachtbare heren deken en kapittel verboden dat iemand van nu af aan blokken van Zichen gaat breken als hij daartoe geen speciale toestemming heeft van het kapittel. Zij herroepen ondertussen ieder verlof dat iemand, zelfs iemand van het kapittel, zou gekregen hebben, en opdat niemand onwetendheid kan voorwenden omtrent dit besluit van ons verzoeken wij de zeereerwaarde heer rijproost ter plaatse, dat hij dit besluit op de gewone wijze publiek bekend maakt.”

2. Exploitatie van de mergelgroeven te Heer 1600-1800

Inleiding

In het vorige themanummer hebben we kunnen lezen dat als het kapittel spreekt van de groeve van Heer, dat men het dan waarschijnlijk in eerste instantie heeft over de ‘Heerderberg’ (Groevenlijst Van Wijngaarden 45). In SOK Mededelingen nr. 20 staat beschreven dat de ‘Keerderberg’ (Groevenlijst Van Wijngaarden 46, 47 en 48) omstreeks begin zeventiende eeuw in exploitatie genomen is. Een meer exacte datering van de start van de exploitatie is niet mogelijk aangezien het voorste deel van beide groeven begin negentiende eeuw in de kalkovens verdwenen is. Daarmee zijn de oudste delen der groeve verdwenen en dus ook de opschriften en de sporen van de manier waarop de mergelwinning plaatsgevonden heeft. De mergelwinning te Heer is vrij belangrijk te noemen. We hebben in vorig themanummer kunnen lezen dat er vele blokken gebroken werden. Voornamelijk voor de vestingwerken maar ook voor het bouwen van kerken. We zullen zien dat de mergelwinning in Heer nog tot de helft van de zeventiende eeuw door het kapittel voortgezet zou worden.

2.1 Donaties t.b.v. bouwactiviteiten van jezuïeten en franciscanen

In het vorige themanummer hebben we kunnen lezen dat in Heer eind zestiende eeuw nog op vrij grote schaal door het kapittel mergel gewonnen is. Met name tussen 1592 en 1599 gingen maar liefst meer dan 20.000 blokken vanuit Heer richting de fortificaties van de stad Maastricht. Dit feit alleen al zorgde er voor dat de mergelwinning te Heer als zeer belangrijk voor het kapittel beschouwd werd.

Reeds eerder (1.1) is vermeld dat op 7 september 1605 door het kapittel een groot aantal blokken uit zowel Heer als ook uit Zichen werden toegewezen voor de bouw van de kerk van de jezuïeten.

AFBEELDING 15: Zicht op de Heerderberg met op de achtergrond de molen van Gronsveld, tekening Ph. Van Gulpen ca. 1837. In het begin van de vorige eeuw werden de voorste delen van de Heerderberg en de Keerderberg in dagbouw ontgonnen en verdwenen in de kalkovens.

Door de eerder genoemde vrijgevigheid van de stad Maastricht kon het kapittel in deze eigenlijk niet achterblijven. Daarom werd mogelijk in de kapittelvergadering van 19 december 1605 het speciale besluit genomen dat de blokkbrekers die in de groeve te Heer blokken braken t.b.v. de bouw van de kerk van de jezuïeten hun betaling zouden krijgen via de econoom van het kapittel. De congregatie kreeg deze blokken dus helemaal gratis. Zij hoefde immers, zoals normaal gebruikelijk was, niet zelf zorg te dragen voor het uitbreken en het loon van de werklieden. Dit staat als volgt vermeld:

“Op 19 december 1605 hebben de heren van het kapittel verordend dat de werklieden die uit de bergen van Heer blokken zagen, welke de heren hebben geschonken aan de paters Jezuïeten voor de bouw van de kerk, uitbetaling ontvangen uit de kas van de cellerarius (econoom).”

Zoals eerder vermeld (1.1) volgde in 1607 een schenking van het kapittel aan de paters franciscanen van 2000 blokken. Deze 2000 blokken leverden weer heel wat werk voor de blokkbrekers te Heer.

2.2 Bezorgdheid over de hoeveelheid winbare mergel

We hebben eerder in dit themanummer al kunnen kennis nemen van het feit dat het kapittel bezorgd was m.b.t. de resterende mergelvoorraad in haar groeve te Zichen. We hebben verder kunnen lezen dat op 31 maart 1610 de paters capucijnen zowel uit de groeve te Zichen als uit de groeve te Heer grote hoeveelheden stenen toegewezen kregen. Het zou hierbij in eerste instantie gaan om 6000 blokken uit Zichen en 7000 uit Heer (zie 1.3).

Deze aantallen werden naderhand bijgesteld. Het zouden 3000 stenen uit Heer worden en 2000 uit Zichen. Uit bezorgdheid voor de eerder

AFBEELDING 16: Landschap met veel roofbouw in de Heerderberg. Foto: Rob Heckers.

vermelde situatie in Zichen werd de capucijnen in plaats van deze hoeveelheid stenen uit Zichen in ruil een geldbedrag aangeboden. Uit de in 1.3. besproken resolutie d.d. 19 november 1610 hebben we kunnen lezen dat de 3000 stenen uit Heer waarschijnlijk geleverd zijn. Deze zijn mogelijk geleverd uit de groeve van het kapittel te Cadier (Keerderberggroeve). Deze groeve was min of meer in de plaats gekomen van de Heerderberggroeve. Laatstgenoemde groeve kampte destijds mogelijk al met instortingen. Het zou in de schepenbank Heer echter ook niet meer lang duren vooraleer daar ook alarm geslagen werd!

De bezorgdheid van het kapittel m.b.t de mergelwinning nam toe. Op 16 december 1611 werden daarom de voorzorgsmaatregelen aangescherpt. Het kapittel besloot toen om eveneens zuinig aan te gaan doen met mergel uit de groeve te Heer en Cadier. Daar mochten geen blokken meer uitgebroken of vervoerd worden zonder voorafgaande uitdrukkelijke instemming of verlof van de heren. De secretaris van het kapittel noteerde de volgende resolutie:

“Vrijdag 16 december 1611 hebben de heren deken en kapittel opdracht gegeven aan de rijproost aan de overkant van de Maas dat hij geen toestemming mag geven stenen uit de berg van Heer of Cadier uit te breken of te vervoeren zonder uitdrukkelijke instemming of verlof van de heren.”

Belangrijk bij deze resolutie is de vermelding dat het hier naast de groeve van Heer (lees: Heerderberg) om de groeve van Cadier gaat. Met de groeve te Cadier wordt de Keerderberggroeve bedoeld. Hieruit kan men aflezen dat de Keerderberggroeve toen al in exploitatie genomen was. Cadier heeft tot 1828 bij Heer gehoord en maakte toen deel uit van de

AFBEELDING 17: *Landschap Keerderberg. Foto Henk Ramakers.*

schepenbank Heer die van het kapittel was. De bovenstaande resolutie uit 1611 is tevens de oudst bekende vermelding van de Keerderberg in de archieven van het kapittel van Sint Servaas. Dit betekent dat het begin van de exploitatie van deze groeve in ieder geval vóór deze datum gesteld moet worden. Eind zestiende eeuw is dan zeer aannemelijk.

2.3 De Burcht te Heer

In het kader van deze publicatie is het interessant in te gaan op de Burcht (De Burcht) van Heer. Dit gebouw was het versterkte huis in de schepenbank Heer waar de rijproost van het Sint Servaaskapittel woonde. Het is een zeer oud gebouw dat al in 1070 vermeld werd als behorende tot de kastelen die in en om Maastricht lagen. Sinds het midden van de vijftiende eeuw functioneerde de Burcht tevens als gevangenis van het kapittel. Hier werden ook de gevangenen van de andere banken van Sint Servaas opgesloten. De bewaking van de gevangenen moest verzorgd worden door daartoe aangewezen inwoners van Heer. Vanaf de achttiende eeuw ging deze functie verloren, want sindsdien kwamen de gevangenen van het kapittel terecht in de kelders van het Dinghuis te Maastricht.

Gedurende de hier besproken periode werd er lange tijd geen resolutie meer geregistreerd over de mergelwinning te Heer. Het duurde namelijk tot 13 juni 1644 voor dat weer melding gemaakt werd van de mergelgroeven die het kapittel in Heer in bezit had. Op die datum werd in de kapittelvergadering besloten om in de groeve van Heer 100 blokken te laten uitbreken door een zekere Peusens t.b.v. werkzaamheden aan de Burcht in Heer. Uit de documenten blijkt verder dat de stenen nodig waren voor

AFBEELDING 18: De Burcht te Heer was eeuwenlang in gebruik als de gevangenis van het kapittel. Foto: Wikimedia, File 2019.

herstel van de brug van het gebouw en voor de fundamenteën van een schuur. De tekst van de resolutie luidt:

“Op maandag 13 juni 1644 hebben de zeer eerwaarde en edelachtbare heren deken en kapittel 100 blokken toegewezen voor de burcht van Heer, en Peusen heeft voorheen al onder ede beloofd geen groter aantal te breken.”

In de archieven van het kapittel komen we dit gebouw vaak tegen. Op 5 mei 1509 werd het verhuurd aan kanunnik Johannes Rethens voor een pachtsom van 24 Rijnse guldens. De vastgestelde huurtermijn was 9 jaar. In het contract werd nadrukkelijk vermeld dat het gebouw ‘open huis’ diende te blijven voor de deken en het kapittel. Tevens werd vastgelegd dat noodzakelijke reparaties en verbouwingen voor rekening van het kapittel zouden blijven.

Op 13 november 1570 werd in een der resoluties een aantekening gemaakt dat kanunnik Theobaldus van Eijnatten het gebouw voor de duur van zijn verdere leven van het kapittel zou huren. Deze kanunnik was telg van een oeradelijk geslacht uit het dorp Eynatten in het hertogdom Limburg dat in het bezit was van meerdere kastelen en landgoederen tot in de verre omgeving. Deze familie had, door huwelijk, verbinding met meerdere andere invloedrijke adellijke families. De familie Eynatten bezaten o.a. de heerlijkheid Gulpen en Margraten en waren in het bezit van kasteel Neuborg.

Dit is een goed voorbeeld van het gegeven dat een kanunnik in ‘betere kringen’ aanzien bracht voor de familie. Deze Eynattens leverden gedurende meerdere generaties kanunniken aan o.a. het kapittel van Sint Servaas. Een andere telg van deze familie was tussen 1504 en 1512 landcommandeur van de Duitse Orde te Alden Biesen.

Kanunnik Olivier van Eijnatten, ook wel genoemd Liechtenborch, die tussen 1585 en 1590 genoemd wordt als rijproost binnen de schepenbank Heer en Keer en de schepenbank Berg, kreeg opdracht om toezicht te houden bij werkzaamheden in de groeve te Heer (zie themanummer 1, paragraaf 5.1, document d.d. 3 april 1592). Toen doneerde het kapittel in totaal 6000 mergelblokken uit de groeve te Heer ten behoeve van het herstel en de uitbreiding van de fortificaties. Deze hadden gedurende de Tachtigjarige Oorlog veel te lijden. In 1594 zouden overigens voor hetzelfde doel ook grote hoeveelheden blokken uit Zichen komen. In de bovenvermelde resolutie werd opgenomen:

AFBEELDING 19: Ruïne Lichtenberg, Maastricht.
Tekening Ph. v. Gulpen, ca. 1840.

“De zorg voor het breken van de stenen dragen zij op aan de heren Christiaan Bocholt, rijproost, en aan de heer Olivier uit Eynatten, geheten (letterlijk alias) Liechtenborch.”

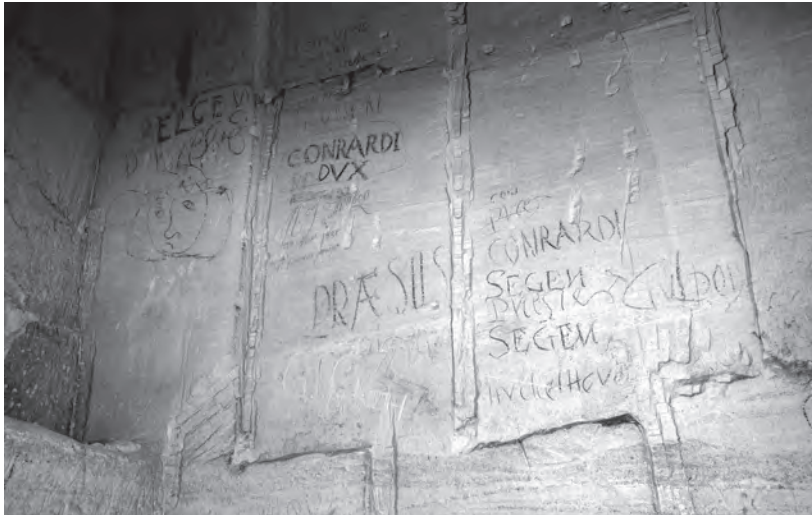
Deze interessante extra vermelding ‘alias’ Liechtenborch toont dat de deze persoon dus ook wel Liechtenborch (Lichtenberg) genoemd werd. De adellijke familie Van Eynatten was namelijk tussen 1439 en 1659 eveneens heer van kasteel ‘Li(e)chtenborch’ oftewel ‘Li(e)chtenberg’. Wederom een bewijs dat naamgeving in het verleden vaak te maken had met de plaats van afkomst. Daarnaast vonden er door ambtenaren vaker verschrijvingen plaats waardoor familienamen veranderden.

Peter Jennekens en Rob Habets vermelden in hun artikel “Diverse mergel-exploitanten in een groot deel van de St. Pietersberg in de 16^e eeuw” in SOK Mededelingen nr. 60 als mergeexploitanten Frans van Liechtenborch en zijn zoon Jan. Het is dus zeer aannemelijk dat dit dus ook telgen van de adellijke familie Eynatten waren. In het Zonnebergstelsel staat op meerdere plaatsen de naam Lichtenborg op de wand aangebracht. Van Jacques Konings vernam ik dat hij bezig is met een onderzoek in het de

Zonnebergstelsel naar de familie Eynatten alias Liechtenborch. Er staan daar ook meerdere wapenschilden die naar deze familie verwijzen. Het interessante hierbij is dat deze schilden veel gelijkenis vertonen maar in bepaalde elementen van elkaar verschillen. De oorzaak hiervoor zal wel gelegen zijn in huwelijken waardoor er weer een verbinding met een andere adellijke familie tot stand kwam.

Nu weer terug naar de geschiedenis van de Burcht van Heer. Eerder is besproken welke rampspoed de Tachtigjarige Oorlog voor deze regio met zich meegebracht heeft. De ‘Burcht’ is deze dans niet ontsprongen en is tijdens gevechtshandelingen afgebrand. Daarom werd op 19 september

AFBEELDING 20: Kanunnik Conrardi heeft in de Heerderberg vele malen zijn naam achtergelaten. Hij was cantor (zanger) en rijproost te Koninkshem, Sluizen en Grootloon (zie afbeelding 28). Foto: Rob Heckers.

1578 door het kapittel besloten tot kwijtschelding van de huurpenningen totdat het gebouw hersteld zou zijn. De herstellingen hebben blijkbaar lang op zich laten wachten. Dit is mogelijk af te leiden uit het feit dat het gebouw op 29 oktober 1582 verhuurd werd aan deken Engelbertus Boonen terwijl die daar geen huur voor hoefde te betalen.

Dat de plannen voor het herstel mogelijk niet in daden werden omgezet blijkt uit het gegeven dat op 14 november 1625 de huur van het gebouw onder dezelfde condities werd voortgezet ten gunste van deken Geldria. Deze was eerder ook in functie geweest als rijproost. De herstellingen aan het gebouw waren blijkbaar in 1634 afgerond. Dat kan men concluderen uit het feit dat de 'Burcht' vanaf toen weer aan de meest biedende kanunnik verhuurd werd. Kanunnik Johannes Mulder werd toen huurder voor

de duur van zijn leven tegen een huur van 303 Brabantse guldens.

Uit de archieven van het kapittel blijkt dat het gebouw van 1654 tot 1657 verhuurd werd aan cantor (grootzanger) Conrard Conrardi. Deze wordt tevens vermeld als rijproost van het kapittel. In de Heerderberg staat zijn naam meerdere malen op de wand. Daarnaast meldde Rob Heckers dat hij de naam van deze kanunnik meerdere malen aangetroffen heeft bij een inventarisatie in de St. Pietersberg, stelsel Zonnenberg (Groevenlijst Van Wijngaarden 8). De ontginningsperiode van het deel van de groeve waarin de

opschriften aangetroffen komt overeen met de jaren waarin Conrardi als kanunnik bij het kapittel actief was.

Daarna huurde kanunnik Lipsen het gebouw tot 1665. Deze werd volgens de archieven van het kapittel opgevolgd door kanunnik van Buel, die als huursom 282 Brabantse guldens aan het kapittel diende te betalen. Vanaf 13 maart 1676 staat kanunnik en scholasticus Petrus Paris als huurder geregistreerd. Dit tegen een bedrag van 260 gulden per jaar.

Na de Tachtigjarige Oorlog heeft de 'Burcht' nog vaker te lijden gehad van oorlogshandelingen. Dit blijkt uit het gegeven dat zowel in 1681 en 1684 het kapittel besluiten nam om te onderzoeken welke herstellingen aan het gebouw noodzakelijk waren. Ondanks dat gegeven ging de verhuur blijkbaar gewoon door. Dat is af te leiden uit het feit dat op 31 januari

1689 het huurcontract van kanunnik Lenssens beëindigd werd. Op 6 juli 1697 was het goed blijkbaar verhuurd aan een burger. Het was weer eens oorlogstijd en het kapittel besloot met de bekendmaking van de verhuur te wachten tot de vrede was weergekeerd. De bouwkundige toestand van de andere burchten van het kapittel was blijkbaar net zo slecht. Dat is af te leiden uit het gegeven dat in dezelfde periode de burcht van Zichen de bestemming van boerderij kreeg, terwijl die van Heer in diezelfde periode weer eens dringend aan reparatie toe was.

2.4 Afstand van de rechten op de mergelwinning te Heer

Nu weer terug naar de mergelwinning te Heer. In het boek 'Geschiedenis van Heer' van J.M. van de Venne staat beschreven dat het kapittel in 1657 afstand deed van haar rechten op de mergelwinning in Heer ten gunste van de *Vrij schutterye onder de heerlijkckheit Heer*. Over ieder gewonnen blok mergel uit deze groeve mocht de schutterij in de toekomst een bepaalde heffing innen.

Zoals we eerder hebben kunnen lezen, vermeldde het kapittel reeds in 1611 een groeve te Cadier. Met grote zekerheid had dit betrekking op de Keerderberg. Deze groeve is uitgebreid besproken in SOK Mededelingen nr. 20, 'De grotten van Heer'. De groeve was dus al geruime tijd in exploitatie voordat de de schutterij in 1657 de exploitatierechten hiervan kreeg. Het kapittel heeft toen in ieder geval de exploitatie van de mergelwinning te Heer gestaakt. Verderop in dit themanummer kunnen we lezen dat het kapittel reeds in 1655 afstand had gedaan van de rechten op de mergelwinning te Berg. We kunnen dus concluderen dat er toen in ieder geval een einde gekomen was aan de periode waarin het kapittel bezorgd was over eventuele schaarste aan mergel door het uitgeput raken van de 'Grote Berg' te Zichen. Men hoefde blijkbaar niet meer de mergel uit de groeven te Heer en Berg 'in reserve' te houden. Naast de

Keerderberggroeve werd toen ook de Scharnderberggroeve (Groevenlijst Van Wijngaarden 105) door de schutterij in exploitatie genomen. Deze groeve heeft zich tot een zogenaamde 'boerengeriefberg' ontwikkeld. Het ontbrekende toezicht zorgde voor roofofbouw.

In 1699 liet het kapittel weer een resolutie over de mergelwinning te Heer vastleggen. Daarin stond beschreven dat onderhorigen uit Heer en Cadier, als vanouds, konden doorgaan met de exploitatie van de mergelgroeve. Wel werd nadrukkelijk vermeld dat de de inwoners van Heer en Cadier nog altijd tiendeplchtig waren m.b.t. de aldaar gebroken mergel en dus hun tienden hierover dienden af te dragen. Dit werd als volgt verwoord: *"Op vrijdag 6 november 1699 hebben de zeereerwaarde en edelachtbare deken en het kapittel hebben ermee ingestemd dat de hun onderhorigen te Heer en Keer voortgaan met blokken uit de bergen van Heer en Cadier te halen en te verkopen zolang ze maar het tiend betalen zoals vanouds. Zij vragen de rijproost om toezicht te houden en zorg te dragen voor het genoemde tiend."*

Kennelijk moesten voor het kapittel, wat het tiendenrecht betrof, nog eens de puntjes op de i gezet worden. Het kapittel had dit recht al eeuwenlang. In 'De geschiedenis van Heer' staat namelijk beschreven dat pastoor Udo van Comont reeds in 1292 erkende dat het kapittel van Sint Servaas sinds onheuglijke tijden de tienden van Heer trok. In SOK Mededelingen nr. 20 wordt besproken dat uit het schutterijregister gebleken is dat de schutterij er geen geweldige administratie op nahield. Slechts één keer per jaar, op de zgn. 'Schutten Donderdag', de donderdag vóór Pinksteren, werd door de schutters de rekening over het afgelopen jaar opgemaakt. Daarbij is gebleken dat het geregeld voorkwam dat er geen afdracht plaatsvond voor de gebroken mergelblokken. Vergaderen maakte de leden van de schutterij blijkbaar dorstig. Indien er eens sprake was van een

AFBEELDING 21: *Landschap Heerderberg*. Foto: Rob Heckers.

Daarna kwam de mergelwinning te Heer niet meer voor in de resoluties. Het kapittel behield echter wel nog altijd het recht op de tienden over de hoeveelheid gebroken mergel. Verder hebben we kunnen lezen dat de administratie van de schutterij m.b.t. de mergelwinning in de Keerderberggroeve nogal te wensen over liet. Het kapittel liep hierdoor inkomsten mis. Op 30 april 1770 werd in de kapittelvergadering een besluit genomen dat hier mogelijk mee te maken had. Het ging met grote waarschijnlijkheid over de 'Keerderberg'. De Heerderberg was toen al lang niet meer in exploitatie.

positief resultaat m.b.t. de groeve, werd deze nog tijdens de vergadering 'op staende voet in braenwijn' omgezet! De slechte boekhouding van de schutterij kostte dus niet alleen de schutterij geld maar was ook nadelig voor het kapittel en dat moest door bovenstaande resolutie voorkomen worden!

2.5 Verbod op het vervoer van mergelblokken in Heer

Zoals we eerder hebben kunnen lezen, had het kapittel in 1657 de rechten over de mergelwinning afgestaan ten gunste van de schutterij.

Rijproost B. Cruts, had op verzoek van de dorpsmeester verslag gedaan over de situatie in Heer. Kanunnik Cruts was van 1766 tot 1783 rijproost te Heer. De functie van dorpsmeester moet beschouwd worden als een soort burgemeester met beperkte rechten. De voornaamste taak van een dergelijk ambtenaar was het innen van belastingen en andere inkomsten der gemeente om daarmee de dorpslasten en schulden der gemeente te dekken. Tot zijn taak behoorde o.a. ook de zorg voor het goede verloop van inkwartiering van militairen, het leveren van fourage aan de legers

in oorlogstijd en het oproepen van de nachtwacht in de winter. Heer had twee dorpsmeesters en Keer één. Offermans had blijkbaar melding gemaakt van de chaos die er bij de mergelwinning te Heer heerste. Het kapittel nam daarop de volgende resolutie:

“Op 30 april 1770 hebben de voornoemde zeer eerwaarde edele heren het rapport gelezen van de zeer eerwaarde heer rijproost van Heer met betrekking tot verzoeker Jan Offermans dorpsmeester aldaar. Gewezen op de reden die daarin wordt aangehaald, verbieden zij wel nadrukkelijk dat voortaan mergelblokken uit de heerlijkheid vervoerd worden. Gemelde heer rijproost wordt wel verzocht om bedoeld verbod zijnerzijds duidelijk te laten bekend maken.”

Een andere reden voor bovenstaand verbod kan ook gelegen zijn in de slechte toestand waarin de kerk van Heer zich bevond. In de achttiende eeuw zijn herhaaldelijk herstellingen aan de kerk verricht. Dit verbod kon dus ook gedaan zijn vanwege de grote hoeveelheid mergel die nodig was bij de vele reparaties of een volledige nieuwbouw. Misschien wilde het kapittel het zuinig aan doen met de beschikbare mergel uit de mergelgroeve te Heer, met deze werkzaamheden aan de kerk in het achterhoofd. Onderzoek in het archief van het kapittel en in het archief van de schepenbank Heer naar dit rapport van dorpsmeester Offermans heeft helaas geen resultaat opgeleverd.

3. Exploitatie van de mergelwinning te Berg 1600 – 1800

Inleiding

We hebben al eerder kunnen lezen dat het kapittel blijkbaar jarenlang bezorgd is geweest over de totale hoeveelheid beschikbare mergel binnen haar groeven. De oorzaak hiervan was waarschijnlijk gelegen in geologische problemen waar men bij de mergelwinning in Zichen mee

te kampen had. Daar is bijvoorbeeld vanaf 31 maart 1610 herhaaldelijk aangegeven dat men ‘maat moest betrachten’. In Heer besloot het kapittel op 16 december 1611 daarom eveneens voorzichtiger om te gaan met de exploitatie van haar groeve aldaar. We zullen zien dat het kapittel deze maatregel later ook ging uitbreiden naar de groeven in Berg.

3.1 Maat betrachten in Berg

In 1615 besloot het kapittel ook ‘maat te gaan betrachten’ bij de mergelwinning binnen de schepenbank Berg. Daaruit kan men concluderen dat de problemen in Zichen dus nog altijd voort duurden.

Zeer interessant in onderstaande resolutie d.d. 29 december 1615 is het feit dat de secretaris hier het bestaan van meerdere groeven in Berg vermeldt. Hij heeft het in de hieronder besproken resolutie namelijk over ‘*montes de Berghe.*’ Hierin wordt vermeld dat het kapittel het besluit genomen had om die groeven door twee kanunniken te laten inspecteren om te kijken hoe de toestand in die groeven was en hoeveel bouw materiaal daar nog uit te halen zou zijn. Letterlijk staat er: *“Welke maat moet worden aangehouden”*.

Dit geeft aan dat men zich toen nog altijd zorgen maakte over het eventueel uitgeput raken van de mergelgroeve te Zichen en dat men daardoor zelfs genoodzaakt was om ook in de groeven te Berg zuinigheid te betrachten. De in de resolutie genoemde heer Valentinus Adriani was tussen september 1615 en september 1616, en tussen september 1622 en september 1624 in functie als rijproost ‘aan de overkant van de Maas’. Hij was daarbij dus zowel rijproost te Heer als ook te Berg. De tekst van de resolutie luidt:

“Op 29 december 1615 hebben heren van het kapittel de heer Blanckeviel samen met de heer Adriaan, rijproost, afgevaardigd om de groeven van

AFBEELDING 22: De wandplaat 'Geulhemmermolen rond 1900' van Wolters Groningen toont de inmiddels verdwenen middeleeuwse groeven te Berg. Collectie: Henk Ramakers.

3.2 Mergel voor de bouwactiviteiten van klooster Sint Gerlach

In het boek 'In en om de Geulhemmergroeve', uitgebracht door 'Stichting De Rotswoning', wordt o.a. uitgebreid aandacht besteed aan de mergelwinning in de schepenbank Berg. De hierna volgende documenten zijn daarin besproken. Vanwege het totaaloverzicht over de mergelwinning binnen de schepenbanken van het kapittel worden deze documenten in deze publicatie opgenomen.

We starten met een verzoek van de proost van het klooster St. Gerlach. Het voornoemde klooster is momenteel in gebruik als het prestigieuze 'Chateau Sint Gerlach'. Ten behoeve van de bouw van een slaapzaal vroeg de proost het kapittel

Berg te controleren, zodat zij met kennis van zaken over de toestand en de hoeveelheid betreffende het breken van stenen, kunnen vaststellen hoever men in de toekomst mag gaan."

Valentinus Adriani werd tussen 1614 en 1616 en tussen 1622 en 1624 vermeld als rijproost in de schepenbank Heer en Keer en in de schepenbank Berg. Dit ter illustratie van het nogal wisselende gebruik van iemands naam in documenten.

toestemming blokken te mogen breken in de groeven van de schepenbank Berg. Dit zonder daarover, zoals gebruikelijk, tienden te moeten afstaan aan het kapittel. Verder vroeg de proost toestemming voor het bouwen van een tijdelijke brug om de stenen via de kortst mogelijke weg op de bouwplaats te krijgen. Daarover straks meer. Interessant gegeven in deze resolutie vormt de vermelding dat het mergelafval gebruikt zou gaan worden om het land te 'mergelen'. Daarnaast is het opmerkelijk dat nog steeds de terminologie 'het kappen van de stenen' gebruikt wordt. De

tekst van het verzoekschrift van de proost aan het kapittel:

“Ik, ondergetekende, verklaar dat ik op 23 april 1646 mij begeben heb naar het kapittel van Sint Servaas te Maastricht en aan de zeereerwaarde heer deken en het voltallige eerbiedwaardige kapittel in vergadering bijeen verlof heb gevraagd om voor het bouwen van een dormitorium in ons klooster van Sint Gerlach stenen te mogen kappen in de bergen die gelegen zijn onder het dorp Berg dichtbij het voornoemde klooster, eveneens om het mergelafval dat overblijft na het kappen van de stenen naar onze akkers te vervoeren en om in verband hiermee een brug over de Geul te bouwen.

De zeereerwaarde heer deken en het gehele eerbiedwaardige kapittel hebben niet alleen verlof daarvoor gegeven, maar ook grootmoedig vrijstelling verleend van het hun toekomende tiend over bedoelde stenen, op voorwaarde dat ik mijnerzijds een schriftelijke verklaring zou geven dat ik en ons klooster geen enkel recht zouden pretenderen op voornoemde stenen en op het tiend, en dat ik zou beloven de brug in de buurt van Berg bij beëindiging van het vervoer der stenen weg te halen en niemand anders verlof te geven iets over bedoelde brug te vervoeren.

Daarop heb ik de voornoemde zeereerwaarde heer deken en geheel het eerbiedwaardige kapittel mijn hoogste dank betuigd, zoals ik ook nu voor de schriftelijke vastlegging dank breng mede namens mijn bovengenoemde klooster.”

De proost van Sint Gerlach voldeed verder dankbaar aan de voorwaarde van een schriftelijke verklaring waarin hij beloofde zich aan de met het kapittel gemaakte afspraken te zullen houden. Dit werd als volgt verwoord:

“Ik verklaar dat wij geen enkel recht op bedoelde bergen pretenderen, maar dat zij toebehoren aan de bovengenoemde zeereerwaarde heer deken en geheel het eerbiedwaardige kapittel, en ik beloof bovenbedoelde brug te zullen weghalen en niemand toestemming te geven de brug te passeren.

Bovendien doe ik de toezegging te allen tijde volkomen bereid te zijn tot elke goede dienst aan de bovengenoemde zeereerwaarde heer deken en het eerbiedwaardige kapittel. Ter bevestiging hiervan heb ik deze oorkonde eigenhandig ondertekend en bekrachtigd met mijn zegel, hetzelfde als waarvan ik in soortgelijke gevallen gebruik maak.

Opgemaakt in Sint Gerlach, 26 april 1646.”

Op deze verzoeken van de proost van Klooster Sint Gerlach nam het kapittel het volgende besluit:

“Op maandag 26 april 1646 hebben de zeereerwaarde en edelachtbare heren deken en kapittel etc. aan de heer proost van Sint Gerlach toegestaan, dat in hun gebied te Berg een brug gebouwd kan worden over de rivier de Geul om stenen te vervoeren van de Bergse berg naar het klooster van genoemd Sint Gerlach voor hun bouwproject, van welke stenen de bovenvermelde heren de tienden aan genoemde heer proost kwijtschelden, omdat ze voor een vroom doel zijn bestemd; onder voorwaarde evenwel dat genoemde heer proost in een geschrift vastlegt dat er geen precedentwerking verbonden wordt aan genoemde brug en het transport van stenen en dat dezelfde brug op de eerste aanwijzing van de heren (van het kapittel) die een herroeping inhoudt, de brug zal worden afgebroken en weggenomen.”

Het was lang gissen naar de plek van deze tijdelijke brug. Mogelijke restanten van deze brug zijn een aantal jaren geleden bij werkzaamheden door werknemers van Stichting het Limburgs Landschap letterlijk ‘boven water’ gekomen. In de oevers van de Geul werden namelijk grote funderingsblokken van mergel aangetroffen. De positie ligt in rechte lijn tussen de Kloostergroeve en klooster Sint Gerlach in. Het kapittel vermeldde in deze resolutie m.b.t. de schepenbank Berg niet de specifieke naam waar-

AFBEELDING 23: Chateau St. Gerlach, bovenaanzicht. Hier is de omvang van het voormalige kloostercomplex goed te zien. Foto: Beem Flights.

Dit laatste had mogelijk te maken met het feit dat het kapittel er toen reeds rekening hield dat men een paar dagen later afstand zou doen van de tiendenrechten over mergel die in de toekomst uit de de groeven van Berg gebroken zou worden. Deze werden toen toegewezen aan de pastoor van Berg. Deze toevoeging was mogelijk wenselijk omdat deze schenking, zo kort voor de toewijzing van de tienden aan de kerk van Berg, later voor de nodige problemen zou kunnen gaan zorgen. De blokken zouden immers gebroken worden terwijl de rechten op de mergelwinning inmiddels al aan de pastoor van Berg toekwamen.

onder de groeve nu bekend is. Deze vondst kan nu tevens als aanwijzing gelden dat in deze resolutie sprake was van mergel uit de 'Kloostergroeve' (Groevenlijst Van Wijngaarden 82). De naamgeving van deze groeve is hiermee dus ook verklaard.

Het betrof blijkbaar een groot bouwproject bij het klooster. Negen jaar later volgde immers nog eens een toewijzing van 3000 blokken t.b.v. het klooster. Nadrukkelijk werd er deze keer bij vermeld dat de schenking plaatsvond onder kwijtschelding van de tienden.

“Vrijdag 26 februari 1655 hebben de heren van het kapittel aan het klooster van Sint Gerlach toegestaan dat men uit de bergen van het dorp Berg kan laten uitkappen en afvoeren 3000 blokken met kwijtschelding van de tienden.”

3.3 Afstand van de rechten en dodelijk ongeval

Het afstand doen van de rechten op de mergelwinning te Berg door het kapittel van Sint Servaas was een memorabel moment. Zoals eerder vermeld zou men hier uit kunnen aflezen dat de werkfronten in de groeve te Zichen langzamerhand weer voldoende mergel opleverden. De eerder geuite angst voor het uitgeput raken van de groeve aldaar was dus niet meer aanwezig bij de heren van het kapittel.

De kwaliteit en de te verwachten hoeveelheden mergel te Zichen hadden het kapittel mogelijk overtuigd dat deze groeve in ruime mate kon voldoen aan de in de nabije toekomst te verwachten vraag naar mergel ten behoeve van de reparaties aan de eigen kerkgebouwen en verdere bouwactiviteiten. Zoals eerder vermeld deed het kapittel in 1657 ook

afstand van de rechten op de groeven te Heer. Na 1655 komen we de groeven van Berg in de archieven van het kapittel niet meer tegen. De rechten lagen nu immers bij de parochie.

Op het bovenstaande gegeven volgde echter één uitzondering. Deze had een heel speciale reden. Er was iemand in een van de mergelgroeven te Berg om het leven gekomen en dit werd in de kapittelvergadering besproken. In de marge van de resolutie staat: *“Over iemand die omgekomen is in de groeve van Berg.”*

“Op 9 april 1717 hebben de heren van het kapittel, nadat zij vernomen hebben van het ongeval dat gisteren plaats vond in de groeven van Berg bij Valkenburg, de rijproost opgedragen om volgens het recht ervoor te zorgen dat het lijk van de man die omgekomen is wordt geschouwd en al het overige te doen wat in soortgelijk geval gewoonte is.”

Het slachtoffer was de zestienjarige Bernardus Theunissen uit Valkenburg. In het overlijdensregister werd vermeld dat hij door ‘steenval’ in de berg, inwendig zwaar gewond raakte. Na het afnemen van de biecht zou het slachtoffer aan zijn verwondingen bezweken zijn. Uit de tekst van de resolutie is niet op te maken in welke groeve het ongeval plaatsgevonden heeft.

Van der Venne beschrijft in ‘De geschiedenis van Heer’ dat het kapittel de verantwoording had over de schepenbanken. Het bestuur van een schepenbank was tweedelig. Dit had zowel rechterlijke als administratieve bevoegdheid. De schout en de schepenen hadden een aandeel in beide. Aanvankelijk werd er door de schepenen volgens het gewoonterecht recht gesproken. Wat het administratieve bestuur betrof, golden eveneens plaatselijk gegroeide gebruiken. Het bovenstaande is ook af te lezen uit de registratie van het dodelijk ongeval in de groeve van het

kapittel te Berg. Er staat immers vermeld dat de rijproost zou dienen te handelen volgens wat in een dergelijk geval in het verleden de gewoonte geweest was.

4 Toewijzingen voor kerken en religieuze instellingen

Inleiding

Toewijzingen voor kerken en religieuze instellingen van grote omvang zijn eerder besproken bij de paragrafen die de mergelwinning in de schepenbanken tot onderwerp hebben. In deze paragraaf worden de resoluties behandeld die het kapittel van Sint Servaas genomen heeft m.b.t. toewijzingen aan kerken en religieuze instellingen waarbij de hoeveelheden mergel kleiner van omvang waren. Het betreft in alle gevallen, op één na, mergel uit Zichen. Alleen in 1617 werd door het kapittel nog een toewijzing van 200 blokken mergel uit Heer gedaan. Vanwege het overzicht worden de toewijzingen opgedeeld in 2 periodes van elk 100 jaar.

In themanummer 1 zijn documenten besproken die betrekking hebben over de verpachting van de mergelwinning te Zichen (12 november 1540 en 4 november 1556). Daarbij werd nadrukkelijk opgenomen dat het kapittel, ondanks het pachtcontract, ten behoeve van kerken en woningen van de kloosterheren mergel mochten blijven breken. Uit de vele toewijzingen die daarna nog eeuwenlang gevolgd zijn, kunnen we lezen dat deze voorwaarde steeds opnieuw door het kapittel in de pachtcontracten opgenomen is.

4.1 Toewijzingen kerken en religieuze instellingen 1600 – 1700

We beginnen met een schenking van mergelblokken voor het ‘gasthuis’ van het kapittel. In 1614 werd in de kapittelvergadering het besluit

AFBEELDING 24: Het Sint Servaas Gasthuis gelegen op de zuidoostelijke hoek van het Vrijthof, tussen de Platielstraat en de Bredestraat. Tekening toegeschreven aan V. Klotz 1671.

“Maandag 17 februari 1614 hebben de eerwaarde heren deken en kapittel naar aanleiding van het dringende verzoek van de heer gastenmeester Hubert Ameryck die vraagt hem toe te wijzen zoveel blokken uit Zichen als hij nodig heeft voor de reparatie van de gebouwen van het gasthuis, het zodanig geregeld dat aanvrager nader moet aangeven wat hij wil gaan herstellen en hoeveel en welk formaat de blokken daartoe nodig zijn volgens het oordeel van een beëdigde metselaar van deze kerk.”

Op 8 februari 1649 werd door het kapittel aan de heer van het proosdijhuis 400 blokken uit Zichen toegewezen. In de archieven werden ook twee resoluties aangetroffen die te maken hadden met schenkingen aan het

carmelietenklooster te Luik. Deze gebruikten de stenen bij de renovatie van hun kerk. Er lag overigens ruim zes jaar tussen beide schenkingen. Het kapittel zorgde er wel voor dat men zich juridisch tegen misbruik wapende. De tekst van beide resoluties:

“Op 16 januari 1651 hebben de heren van het kapittel aan de Carmelieten van Luik 300 blokken uit Zichen toegewezen voor het herstel van de kerk op voorwaarde dat deze toekenning niet als precedent mag gelden.”

“Op 12 juni 1657 hebben de heren van het kapittel aan de Carmelieten van Luik 300 blokken uit Zichen bij wijze van bijzondere gunst toegewezen. Dit

genomen om op vraag van de gastenmeester voor mergelblokken uit Zichen een nog nader te bepalen schenking te doen. Het gasthuis heette ‘hospitaal’, afkomstig van het Latijnse ‘hospes’ (wat *gast* betekent). In de ‘Historische Encyclopedie Maastricht’ staat beschreven dat dit hospitaal in de Middeleeuwen vele taken had. Hierbij kan gedacht worden aan de opvang van armen, pelgrims, reizigers, melaatsen, wezen. In 1500 waren er maar liefst 13 gasthuizen in Maastricht. In 1626 nog slechts 6. Een uit 1606 daterende bon verschaftte de bezitter het recht op een rantsoen van 2 potten bier, 1 stuk brood en een kwart pond boter. De tekst van de resolutie luidt:

AFBEELDING 25: 'Lichtenburch en het klooster der Observanten'.
Tekening J. de Grave ca. 1668.

zonder het tegengestelde decreet te niet te doen dat voorheen is uitgevaardigd."

Op 22 maart 1658 namen de eerwaarde heren van het kapittel de beslissing om 300 blokken toe te wijzen aan het bogaardenklooster te Maastricht voor de kerk van hun convent. 'Bogaarden' was sinds het midden van de dertiende eeuw een gebruikelijke benaming voor mannengemeenschappen die vergelijkbaar waren met die der begijnen. De leden leidden een leven dat het midden hield tussen dat van leken en ordesgeestelijken. Zij voorzagen meestal in hun levensonderhoud met weven en bedelen. Verder stonden zij bekend om hun boekbinderij. Tot 1765 hebben de bogaarden ook onderwijs gegeven. Hun aantal in Maastricht bedroeg gemiddeld zestien. Het klooster is opgeheven in de Franse tijd.

Dan volgt een interessante resolutie. Eind zeventiende eeuw komen de paters minderbroeders- franciscanen van de Lichtenberg bij het kapittel met een verzoek voor Zichener stenen. Het betreft hier het in 1489 door de bisschop van Luik opgerichte klooster en kerk van de franciscanen-observanten. Vandaar ook de naam: 'Obslavante' of 'Slavante'. De officiële naam van het klooster op Lichtenberg was: *Conventus Montis Divinae Gratiae, Klooster van de Goddelijke Genade, van de Berg*. Volgens een mondelinge mededeling van Ed de Grood staat in de Zonneberg een opschrift met 'Montis Lucis' oftewel Lichtenberg. Het

klooster werd verwoest bij de 'opstand tegen de kloosters' (1578). In 1796 is het opgeheven. Daarna werd het door de nieuwe eigenaar grotendeels afgebroken en ingericht als herberg. De tekst van de resolutie waarbij de franciscanen 550 blokken kregen toegewezen:

"Op 2 april 1691 hebben de heren van het kapittel ermee ingestemd dat de eerwaarde paters minderbroeders franciscanen van de Lichtenberg op eigen kosten ervoor zorgen dat uit de groeven van Zichen 550 blokken worden gebroken en afgevoerd voor eigen gebruik op voorwaarde dat door dit uitbreken en afvoeren niemand schade wordt toegebracht."

De franciscanen deden het blijkbaar nogal rustig aan. In 1693 vond het kapittel het daarom hoog tijd worden dat de door of voor de franciscanen gebroken stenen eindelijk uit de groeve te Zichen weggehaald zouden worden. De aanvraag was immers bijna twee jaar geleden gedaan,

de stenen lagen in de groeve klaar en er was nog altijd niets gebeurd. Het kapittel nam daarom volgende resolutie:

“Op 2 maart 1693 hebben de zeer eerwaarde en edelachtbare heren deken en kapittel in vergadering bijeen aan de minderbroeders franciscanen te kennen gegeven dat de stenen die hun zijn toegewezen onmiddellijk dienen te worden afgevoerd naar hun convent, maar zij moeten er acht op slaan dat niemand schade wordt toegebracht.”

4.2 Toewijzingen kerken en religieuze instellingen 1700 – 1800

Nu de bespreking van de resoluties die het kapittel tussen 1700 en 1800 nam m.b.t. toewijzingen aan kerken en kloosters. Voor de afwisseling is er voor gekozen om nu eens niet de letterlijke tekst van de resoluties te publiceren, maar gewoon de hoofdzaken weer te geven.

38 We starten deze opsomming op 7 juli 1713. Toen werden door het kapittel tweehonderd blokken uit Zichen toegewezen aan de ‘heren van Koninksem’. In het document staat ‘Coninxhemiensibus’. Dit betekent letterlijk ‘Koninksemmers’. Hier vertaald als: ‘die van Koninksem’. Daarmee worden bedoeld de kanunniken van ‘Eike’ te Koninksem ten z.w. van Tongeren. De aanvragers kregen toestemming om in de groeve te Zichen, op eigen kosten, 200 blokken te laten breken.

Op 14 januari 1714 werd de kapel van Offelken, een gehucht nabij Tongeren, aanzienlijk verbouwd. Daarvoor werden door de rector 300 blokken uit Zichen gevraagd en toegewezen. De eerste kapel van Offelken dateert uit de 12de eeuw. De kapel werd herbouwd in achthoekige vorm. Op 10 november wordt hier ieder jaar een Sint-Hubertusviering gehouden.

Deze publicatie betreft voornamelijk toewijzingen van blokken uit Zichen voor kerkelijke instellingen uit deze regio. Een kleine uitzondering hierop

vormde de toewijzing op 28 januari 1715 van 300 blokken uit Zichen voor de ‘regulieren’ uit Roermond. Dit zijn kanunniken die volgens kloosterlijke regels (regulier) samenleven. De prior van deze congregatie had de blokken gevraagd om het koor van hun kerk uit te kunnen breiden. Men diende wel de blokken op eigen kosten te laten breken.

Een opmerkelijke toewijzing vond plaats op 26 september 1718. De rijproost van Vlijtingen had 150 mergelblokken uit Zichen voor het herstel van het blokhuis aldaar gevraagd. Blijkbaar had het kapittel al op 1 september een besluit daarover genomen. Dit heb ik niet kunnen vinden. Het blokhuis was een kleine vesting (schans) die in eigendom was bij de deken en het kapittel van Sint Servaas. De schepenbank zetelde er en het gebouw werd ook wel als gevangenis gebruikt. Detentie voor langere tijd vond plaats te Maastricht of in de Burcht te Heer. De archieven van de schepenbank werden in het blokhuis bewaard en het gebouw werd ook wel benut als woning voor de rijproost. Bij de slag van Lafelt (1747) werd het volledig verwoest. Nu is het nog plaatselijk bekend als ‘Daalhof’.

Op 9 maart 1722 nam het kapittel een niet alledaagse beslissing. Het betrof een niet vaak voorkomende toewijzing aan burger Dionysus Nijsten van Maastricht. Deze was enkele dagen voordien getroffen door een brand in zijn woning. Uit het toegewezen aantal van 200 blokken kan men afleiden dat de schade waarschijnlijk groot geweest is. Nijsten moest de blokken wel op eigen kosten laten breken.

Op 30 april 1723 werd op verzoek van pastoor Hagemans van de Sint Nicolaaskerk te Maastricht in de kapittelvergadering besloten om 150 blokken uit de groeve te Zichen toe te wijzen. Uiteraard moesten de blokken op eigen kosten gebroken worden. Deze kerk was de ‘volkskerk’ van het Onze Lieve Vrouwe Kapittel en was de parochiekerk van de Sint

Nicolaasparochie. Een kerk met deze patroon kan wijzen op een nederzetting van kooplieden. De kerk dateerde uit 1342 en was gelegen in het verlengde van de huidige Plankstraat. De ingang en de toren waren gelegen op de hoek Wolfstraat Onze Lieve Vrouweplein. De apsis stond op de plaats van het huidige Hotel Derlon. Als fundering was de muur van het romeinse castrum gebruikt. De kerk is in 1838 gesloopt.

Op 7 november 1738 was er hoog bezoek in Vlijtingen. De deken van het kapittel ging samen met de rijproost van Vlijtingen de kerk aldaar inspecteren. Naar aanleiding hiervan kreeg de parochiekerk, bij wijze van gunst, 200 blokken uit Zichen toegewezen voor een symbolisch bedrag van 1 florijn. De in de resolutie gebruikte term 'mamburnis' is niet bekend in het Latijn. Het staat hier zeer waarschijnlijk voor 'momboir' oftewel 'gemachtigden' die toezicht moesten houden op het herstel van de kerk. Er werd tevens nadrukkelijk in de resolutie vermeld dat er geen blokken voor andere doeleinden gebruikt mochten worden.

Op 6 maart 1744 kreeg de orde der antonieten uit Maastricht op hun verzoek 500 blokken uit Zichen toegewezen. De torens van hun klooster moesten hersteld worden. Bij de resolutie staat nadrukkelijk vermeld dat dit 'als gunst' bedoeld was. Vermeld werd: "het huis van Sint Antonius". Daarmee wordt het Antonietenklooster bedoeld. Deze priesterorde, genoemd naar hun patroon Antonius Abt of 'Antonius met het varken' was enigszins afhankelijk van het Sint Servaaskapittel. De deken van laatstgenoemd kapittel had het recht om de overste van de antonieten aan te stellen.

Bovengenoemd klooster lag tegen de noordelijke omwalling aan de Maas. Het telde altijd minder dan 10 leden die voor hun onderhoud bedelden. Hun grondgebied lag verspreid over de dorpen rond Maastricht. Het 'Sint Antoniuseiland' en de hof 'Sint Antoniusbank' onder Bemelen hoorden

bij de bezittingen. Na de Middeleeuwen functioneerde het klooster niet goed meer. In 1780 waren er nog 3 paters en 2 leken aanwezig. In 1783 werd het klooster opgeheven en de kerk gesloten.

Op 10 juni 1748 kreeg het Penitentenklooster aan de Boschstraat 400 blokken uit Zichen toegewezen voor het herstel van hun klooster. Dit was een vrouwenconvent van de penitenten-recollectinnen. Deze nonnen leefden volgens de kloosterregel van de Derde Orde van Sint Franciscus. De zusters runden ook een kostschool voor meisjes. Het klooster bestond van 1673 tot 1797. Deze schenking had mogelijk te maken met herstel van schade die was ontstaan bij het beleg van Maastricht van datzelfde jaar.

Op 19 december 1757 werd een resolutie aangenomen waarin het kapittel opdracht gaf om in Zichen een niet nader genoemd aantal blokken te laten breken voor "*de eigen behoeften van de kerkfabriek*". Mogelijk betrof dit bouwwerkzaamheden van het kapittel zelf aan de Sint Servaaskerk of één van de bijgebouwen. In de pachtcontracten die bekend zijn liet het kapittel altijd de voorwaarde opnemen dat men voor eigen gebruik zoveel blokken mocht breken als men nodig achtte. Bij toewijzingen aan derden werd ter verantwoording en ter controle meestal het aantal blokken vermeld.

Op 7 februari 1783 werd door het kapittel een besluit genomen waarin een donatie van 200 mergelblokken gedaan werd als 'aalmoes' aan de capucijnen te Maastricht. Dit was de allerlaatste resolutie van het kapittel in een reeks toewijzingen van mergel t.b.v. bouwwerkzaamheden aan kerken of kloosters die een periode van bijna 300 jaar omvat. Helaas ontbreken de protocollen van het kapittel over de jaren 1785 – 1793 geheel.

5. Toewijzingen aan kanunniken 1600 – 1800

Inleiding

We zullen zien dat de kanunniken van het kapittel heel wat bouwactiviteiten ontplooiden. Dit gebeurde zowel binnen het 'claustrale gebied' als ook daar buiten. De mergel die toegewezen werd kwam voor het overgrote deel uit de 'Grote Berg' te Zichen.

5.1 Toewijzingen aan kanunniken 1600 – 1700

We starten deze lange opsomming met een opmerkelijke registratie d.d. 2 december 1602. Toen kreeg de deken van het kapittel een aantal stenen uit Zichen toegewezen. Ter afwisseling volgt hier weer eens de letterlijke tekst van deze resolutie:

40

“Op maandag 2 december 1602 hebben de eerwaarde heren vicedeken en het kapittel aan de eerwaarde heer deken, die daarom verzocht heeft door bemiddeling van de heer kanunnik Christiaan Bocholt, toegewezen een aantal stenen oftewel blokken uit hun groeven van het domein (lees: schepenbank) van Zichen en Sussen, aan te wenden voor herstel van zijn kanunnikenwoning die hij momenteel bewoont, en nergens anders voor.”

Kanunnik Bocholt(z) bemiddelde dus bij een verzoek van de deken van het kapittel. Deze moest dus ook de gebruikelijke procedure volgen. Bovengenoemde kanunnik was volgens een document uit 1598 rijproost te Heer. In die hoedanigheid was hij dus namens het kapittel eveneens belast met het toezicht op de werkzaamheden in de onderaardse mergelgroeven. Zijn naam wordt overigens vaker vermeld in de archieven van het kapittel.

Op 5 oktober 1609 kregen de kanunniken Best en Stoeters in de kapit-
tervergadering elk 100 blokken uit Zichen voor hun kanunnikenhuizen

toegewezen. We zullen nog gaan zien dat deze kanunniken regelmatig bouwactiviteiten ontplooiden.

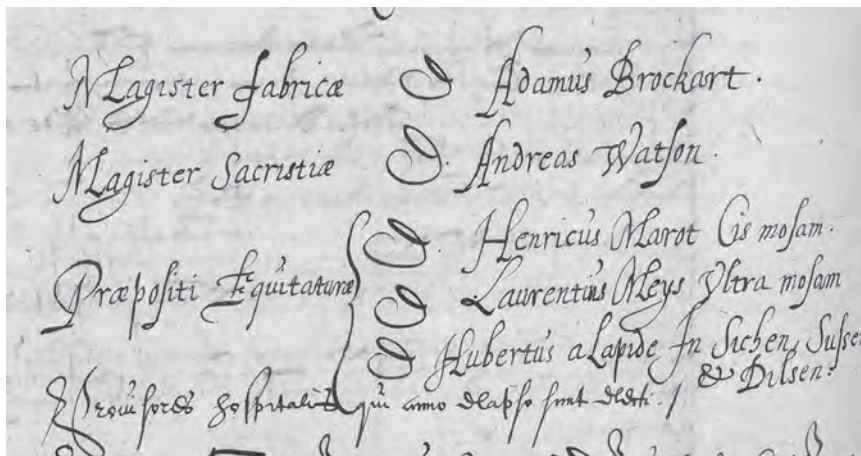
Op 26 april 1610 kennen de heren van het kapittel, bij wijze van bijzondere gunst, aan kanunnik (de) Resymont 200 blokken van Zichen toe. Waar de mergel voor gebruikt ging worden, valt uit de resolutie niet af te lezen. Uit documenten blijkt dat hij rijproost te Heer was. Ook hij heeft dus met de mergelwinning te maken gehad.

Twee jaar later, d.d. 9 maart 1612, kenden de heren van het kapittel aan de heer Andreas Watson(ius) voor reparatie van zijn kanunnikenhuis blokken toe uit de groeve van Zichen. Deze kanunnik kreeg zijn prebende op 14 juli 1605. Al eerder is vermeld dat kanunnik zijn voor mensen uit de betere stand een gewilde manier van bestaan was. Dat blijkt ook uit het feit dat Watson vooraf een geding moest winnen van een andere kanunnik die deze prebende opeiste. Voor een prebende werden vaak grote bedragen betaald. Deze kanunnik wordt in de archieven ook vermeld als rijproost te Heer tussen september 1618 en september 1619. Hij stierf in juni 1622.

Voor de afwisseling geef ik de volgende resoluties verkort weer:

- Op 22 mei 1615 kreeg kanunnik Petrus Houwart 300 blokken uit Zichen voor werkzaamheden aan de gebouwen van zijn kanunnikenhuis.”
- Op 4 maart 1616 kreeg de proost 200 blokken toegewezen.
- Op 11 april 1616 kreeg kanunnik Henri de Marotte 100 blokken uit Zichen voor de reparatie van zijn kanunnikenhuis.
- Op 20 januari 1617 kreeg kanunnik Gerard Liverloz 100 blokken van Zichen.

AFBEELDING 26: Detail taakverdeling binnen het kapittel d.d. 7 september 1612 met bekende namen. Adamus Brockart (1.3) meester van de kerkfabriek, Andreas Watson (5.1) meester van de sacristie, Henricus Marot (5.1) rijproost aan deze zijde van de Maas, Laurentius Meys rijproost aan de overzijde van de Maas en kanunnik Hubertus van der Steen is rijproost van Sichen, Sussen en Dilsen. Gedigitaliseerd archief RHCL: 14.Boo2A.

Bovengenoemde kanunnik Henri de Marotte kreeg op 31 mei 1608 het kanonikaat en de prebende van zijn broer Joannes. Hij was tussen september 1636 en september 1639 rijproost te Heer. Hij stierf op 14 november 1648.

Tot nu toe werd steeds vermeld dat de geschonken mergelblokken uit de groeve van het kapittel te Zichen afkomstig waren. Onderstaande resolutie vormt daar een uitzondering op. Kanunnik Toelen had blokken nodig voor de scheidsmuur tussen zijn woning en de kapittelbrouwerij. In de marge van de resolutie staat: *“Hier doet niet aan af dat hij de blokken nog niet had ontvangen en toch de muur, op eigen kosten, heeft laten optrekken.”* De kanunnik had dus niet gewacht op de toewijzing, maar had de muur al laten bouwen. Mogelijk kon hij de geschonken mergel, die uit een mergelgroeve te Heer afkomstig was, verkopen en zo schadeloos gesteld worden. Er werd door het kapittel wel nog de voorwaarde gesteld dat de muur gemeenschappelijk bezit zou zijn.

“Maandag 4 september 1617 hebben de eerwaarde heren deken en kapittel etc. (waarschijnlijk: ‘in kapittelvergadering bij elkaar’) aan Arnold Toelen 200 blokken uit Heer toegewezen, op kosten van de kerkfabriek uit te breken en te vervoeren, voor het herstel van de muur tussen zijn perceel

met achterpoort en de tuin van de kapittelbrouwerij, op voorwaarde dat voornoemde muur gemeen is.”

Op 12 maart 1618 volgde een toewijzing aan kanunnik Egidius Gilteau 200 blokken voor de reparatie van zijn kanunnikenwoning.

Het duurde daarna ruim 10 jaar voordat het kapittel weer een toewijzing t.b.v. een kanunnik deed. Toen kreeg kanunnik Meys(s) 400 mergelblokken uit Zichen. Helaas staat niet vermeld waar dit behoorlijke aantal blokken voor gebruikt zou gaan worden. Deze naam komen we herhaalde malen tegen. Rainer (Reinerus) Meys werd naderhand deken van het kapittel. In 1646 werd hij in een document genoemd als medeëigenaar van landgoed ‘de Croon’ te Heer. Het daarbij behorende herenhuis is naderhand omgedoopt in ‘Huize Eyl’. Deze naam dankt het goed aan Alardus Joan Jos baron van Eyll, kannunik en rijproost van het St.-Servaaskapittel te

Maastricht. Deze kocht dit zeer riante onderkomen in 1771. De familie heeft dit tot 1822 in haar bezit gehad. Eind twintigste eeuw werd deze woning gedurende een aantal jaren benut als verblijf voor de gouverneur van de provincie Limburg.

Op 18 juni 1629 werd een resolutie genomen die opmerkelijk te noemen is. Dit vanwege de plek waar beraadslaagd werd. Dit duidt er op dat men eventjes, in het voorbijgaan, als een soort hamerstuk, deze beslissing genomen heeft. Mogelijk had kanunnik Mantels zijn stenen snel nodig. Deze kanunnik zullen we nog vaker tegenkomen.

“Op maandag 18 juni van het jaar 1629 kennen de eerwaarde heren deken en kapittel, in de gang voor de kapittelzaal bij elkaar, aan de eerwaarde heer deken voor de heer Mantels toe 300 blokken uit de berg van Zichen.”

42

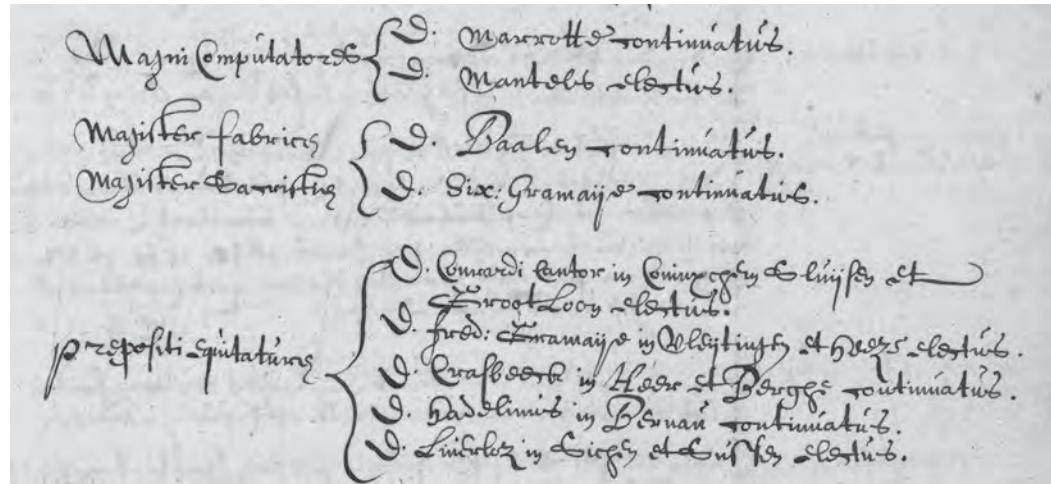
Dan weer een aantal toewijzingen van mergel uit Zichen die verkort weergegeven worden.

- Op 8 augustus 1639 kregen kanunnik Hadelinus en kanunnik Muller 600 blokken uit Zichen toegewezen.
- Op 14 november 1641 kregen de Heren Gramaye 300 blokken om in Hommelen te bouwen.
- Kanunnik Wezeren kreeg d.d. 19 februari 1644 100 blokken voor zijn gebouwen.
- De eerder genoemde kanunnik Mantels kreeg op 27 januari 1645 300 blokken.
- Kanunnik Johan Schellartz kreeg voor een kleine reparatie aan zijn kanunnikenhuis op 2 maart 1646 50 blokken toegekend.
- Kanunnik Sixtus Gramaye kreeg op 25 november 1647 300 gewone blokken. Deze komen we in de archieven tegen als rijproost te Heer en als later als deken van het kapittel.

Enige informatie over leengoed Hommelen en de familie Gramaye. Hommelen is nu een gehucht tussen Eigenbilzen en Hoelbeek. Leengoed Hommelen was een cijnshof en laathof. De eigenaar was dus leenman aan wie de afhankelijke cijnsverplichtigden of 'laten' de 'cijns', een bepaalde belasting dienden te betalen. Een laathof was een rechtbank die bevoegd was in het uitoefenen van de lagere of laagste rechtspraak. Hierbij kan men denken aan testamenten opmaken, erfenissen regelen, grondverkeveling, verkoopaktes opstellen en oplossen van geschillen i.v.m. verkopen en het erven van grond. De vermogende familie Gramaye kwam uit Keulen. Ze leverde over meerdere generaties kanunniken aan het kapittel van Sint Servaas. Uit de archieven blijkt dat kanunnik E. H. Frederic Grammaye in 1641 het goed van Hommelen kocht voor 10800 Brabantse guldens. Dit met ongeveer 331/3 bonder leen en laatgoed. In de toewijzing staat "De Heren Gramaye". Dit geeft aan dat zijn broers medebewoners van het goed waren. Frederic Gramaye was rijproost te Heer en werd op 5 juli 1655 benoemd tot cantor (groot-zanger). Hij stierf op 14 juni 1669. Het goed bleef in de familie en in relatie tot het kapittel staan. Dat blijkt uit het feit dat in 1665 de broers en tevens kanunniken Sixtus (deken) en Jan-Baptist Grammaye (cantor) de eigenaars van Hommelen geworden waren.

- Kanunnik Delvaux kreeg voor de reparatie van zijn kanunnikenwoning op 19 februari 1649 200 blokken toegewezen.
- Kanunnik Boizot kreeg op 5 juni 1649 voor hetzelfde doel 100 blokken toegewezen.
- Op 28 februari 1650 kreeg kanunnik Bonaventura 400 blokken uit Zichen toegewezen. Dit omdat blijkbaar een scheidsmuur tussen de tuinen van de kanunnikenwoningen van de kanunnik en die van kanunnik Hadelinus was ingevallen.

AFBEELDING 27: Detail taakverdeling d.d. 1 september 1645 met bekende namen. Kanunniken Marotte en Mantels zijn grootrekenmeester, een soort accountant, Sixtus Grammaye is meester van de sacristie (allen 5.1). Het kapittel heeft 5 rijproosten: kanunnik Conrardi (2.3), kanunnik Crasborn (-), Fred. Gramaye, kanunnik Hadelinus en kanunnik Liverloz (5.1).

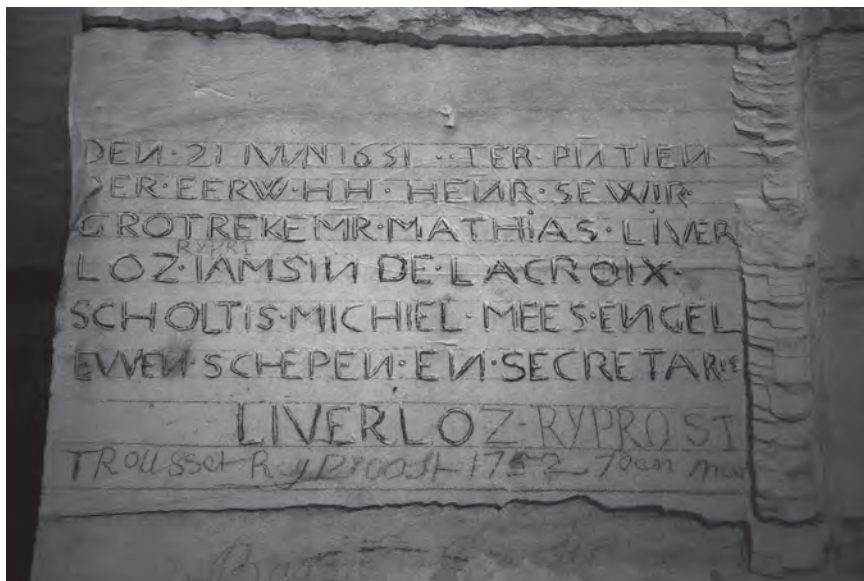
Voor de afwisseling weer eens een resolutie waarbij meer informatie te vermelden is.

Op 12 juni 1657 kreeg kanunnik Mathias Liverloz 50 blokken uit Zichen toegewezen. Mogelijk familie van eerdergenoemde Gerard Liverloz (1617). Mathias was rijproost te Zichen. In de 'Grote Berg' staat een inscriptie waarin Liverloz in zijn functie van rijproost de groeve op 21 juni 1651 bezocht. Dit in gezelschap van grootrekenmeester Henri Sewir, Jampsin de Lacroix als schout en de schepenen Michiel Mees en Engel Ewen. Dit bezoek had waarschijnlijk te maken met een conflict over maar liefst 3000 blokken die onder andermans grond uitgewerkt waren. Schepenen Mees werd hierbij in het ongelijk gesteld en veroordeeld om op te komen voor de schade. Dit geschil staat beschreven in 'Michiel Mees, schepenen en/of blokkbreker?', een artikel van Berno Huls in SOK Mededelingen nr. 50. Meer dan 100 jaar later heeft kanunnik Trousset als

rijproost zijn naam onder deze inscriptie toegevoegd. Deze naam zijn we reeds in paragraaf 1.10 tegen gekomen.

Nu weer verder met het vermelden van resoluties m.b.t. toewijzingen van mergel uit Zichen.

- Op 24 september 1657 kreeg kanunnik van Buel voor zijn kanunnikenwoning een partij van 60 mergelblokken. Hij werd eerder in deze publicatie (1665) vermeld als rijproost en bewoner van 'De Burcht' te Heer.
- Op 7 augustus 1662 komen we kanunnik Mantels weer tegen. Hij kreeg 300 blokken.
- Op 10 december 1663 kreeg ontvanger Van der Meer uit Tongeren 200 blokken toegewezen.

AFBEELDING 28: Inscriptie van een bezoek d.d. 21 juni 1651 aan de groeve door een aantal kanunniken. Hierbij o.a. rijproost Mathias Liverloz. Rijproost Trousset schreef zijn naam er meer dan 100 jaar later onder. Foto: John Knubben.

Kanunnik Mantels kwam ik overigens in de archieven van het kapittel tegen bij een interessant verslag van een vergadering waarbij een geschil tussen de koster en enkele inwoners uit Keer geregeld werd. De koster had volgens de regelgeving van het kapittel recht op één brood per jaar van elke grotere boer en een aantal korenschoven van alle inwoners. Toen eerstgenoemde zijn recht op de schoven in Keer ging afdwingen liep dit uit op een handgemeen met 2 inwoners. Dezen werden door de schout gevangen genomen en naar de kapittelgevangenis (De Burght) in Heer gebracht. De koster won de zaak maar haalde zich daarmee wel de haat van vele parochianen op de hals.

Bovenvermelde kanunnik Mantels werd in deze resolutie vermeld als ‘eerwaarde heer scholaster’. De scholaster (scholasticus) was een kanunnik die een functie uitoefende als bibliothecaris, archivaris en secretaris van een kapittel. Hij was eveneens belast met het toezicht op het schoolonderricht bij zijn kapittel. De scholasticus van het Sint Servaaskapittel zag toe op de basisscholen van Sint Jan en Sint-Matthijs. In dezelfde resolutie werd vastgelegd dat licentiaat Paludanus, overste te Vlijtingen, eveneens een partij van 300 blokken kreeg toegewezen. Een licentiaat was iemand die door studie de bevoegdheid had verkregen om doctor te worden en zijn studie theologie of rechtsgeleerdheid uit te oefenen. Verder wordt deze kanunnik ook genoemd als rijproost te Heer.

5.2 Toewijzingen aan kanunniken 1700–1800

Er volgt nu de tweede reeks toewijzingen van mergelblokken uit Zichen aan kanunniken. De rechten op mergel uit de groeven te Berg en Heer waren geruime tijd eerder al aan de parochie Berg en de schutterij van Heer geschonken. De eerste resoluties die hier besproken worden betreffen twee schenkingen t.b.v. het bouwen van een put:

“Op 31 augustus 1700 hebben de heren van het kapittel aan de gastenmeester nog eens 200 blokken uit Zichen toegewezen voor het maken van een put.”

Uit de tekst blijkt dat de gastenmeester blijkbaar al eerder blokken gekregen had voor dit doel. Meer dan 7 jaar later volgde er nog een gift voor hetzelfde doel.

“Op 6 juli 1708 hebben de heren van het kapittel op voorstel van de eerwaarde heer kanunnik Eijssen in zijn functie van gastenmeester blokken van Zichen toegewezen voor zijn gastenhuis om één put te bouwen gelegen in de tuin van het gasthuis aan de Capucijnenstraat.”

Kanunnik Eijssen kreeg dus deze mergel toegewezen vanuit zijn functie als leider van het gastenhuis (gastenmeester) aldaar. Voor de betekenis van het woord gasthuis verwijst ik de lezer naar paragraaf 4.1. waarin dit uitgelegd wordt. Het gasthuis aan de Capucijnenstraat was van het kapittel.

Deze kanunnik komen we vaker tegen in de resoluties. In 1702 bijvoorbeeld hadden de inwoners van Heer weer eens veel last van in de omgeving verkerende troepen. Het kapittel probeerde daarop zoveel mogelijk vermindering van belasting te verkrijgen. Daarom werd besloten kanunnik Eijssen naar Brussel te zenden om vrijstelling der ‘protectiepenningen’ te verkrijgen. Hij werd daartoe op 28 februari 1703 door het kapittel gedeputeerd om naar Brussel te gaan inzake deze kwestie.

Nu weer een reeks toewijzingen in verkorte versie:

- Op 20 maart 1702 krijgt de eerwaarde heer scholaster t.b.v. werkzaamheden aan zijn woning enkele blokken toegekend.
- Op 21 februari 1707 krijgt kanunnik Eijssen 200 blokken en kanunnik Gobens 100 blokken uit Zichen toegewezen voor herstel van hun kanunnikenwoning.
- In 1710 kreeg de eerwaarde kamerheer (rechtsgeleerde) Requilé voor het herstel van zijn kanunnikenwoning 100 blokken toegewezen. Deze

kanunnik werd door het kapittel in 1737 benoemd tot schepen van Heer om daar mede de rechtspraak uit te oefenen.

- Op 8 april 1712 kreeg de heer viceproost Longrée 200 blokken t.b.v. werkzaamheden aan het proostenhuis. De proost (hoogschout) had binnen het kapittel van Sint Servaas grote bevoegdheden. Voor 1750 was de ambtswoning van de proost van het Sint Servaaskapittel gelegen op de plaats van het huidige moederhuis van de zusters Onder de Bogen ten westen van de Sint Servaaskerk. Tussen de proosdij en de kerk was een directe verbinding via een houten galerij.
- Op 27 april 1712 kreeg kanunnik Gobens 200 blokken toegewezen voor herstel van zijn kanunnikenwoning. Deze kanunnik had in 1707 reeds 100 blokken gekregen (d.d. 21 februari 1707).
- Op 9 maart 1714 had de deken van het kapittel blokken nodig voor het herstel van de scheidingsmuur tussen zijn woning en die van de scholaster. Daarvoor werd hem een niet nader genoemd aantal blokken toegewezen. In de marge van de resolutie werd ten overvloede vermeld *“blokken van Zichen.”*

Er vonden toen 3 jaar geen toewijzingen van mergel meer aan kanunniken plaats. In de hoop dat de lezer deze eindeloos lijkende reeks kan blijven volgen de volgende opsomming:

- Op 19 april 1717 volgde een toewijzing van 300 blokken elk aan de kanunniken Wijnants en Barré. Eerstgenoemde kanunnik werd reeds in besluiten van het kapittel op 4 mei 1708 genoemd als rijproost te Heer. Hij kreeg toen inzake een grensgeschil opdracht om, samen met rijproost Deprez, de oudste inwoners van Heer te bevragen over de juiste plaats van een grensteken aan de Bemelerweg tussen Heer en Bemelen.
- Op 27 mei 1720 volgde een besluit ten gunste van de magister van de kerkfabriek. Hier bedoelde men de proost mee. Er was behoefte

aan een aantal blokken van de hardere soort die voor de eigen Sint Servaaskerk benut zouden worden.

- De volgende toewijzing van mergel vond plaats op 24 november 1724. Toen wees het kapittel aan kanunnik Salden op zijn verzoek honderdtwintig blokken uit Zichen toe. Er werd bij vermeld “op eigen kosten te breken en af te voeren.” Mogelijk had hij deze stenen niet gevraagd voor zijn eigen kanunnikenhuis maar voor een project in Heer. Vandaar ‘op eigen kosten’. Deze kanunnik was namelijk tussen 1717 en 1726 rijproost te Heer.

Tussen 1724 en 1738 zijn er in de resoluties van het kapittel geen vermeldingen te vinden van toewijzingen van mergel aan kanunniken. De volgende serie toewijzingen die hier besproken wordt, zijn te dateren tussen 1738 en 1756.

- 46
- Op 10 maart 1738 kreeg kanunnik De Namur 100 blokken toegewezen. Deze eigenaam wijst waarschijnlijk op de plaats van herkomst. Misschien kende men geen eigen achternaam, of vond men die te moeilijk en duidde men die medebroeder aan met ‘uit Namur’. Pas in de Napoleontische tijd kregen gewone lieden een achternaam. Kwam men van elders, dan werd al vlug de plaats van herkomst genoteerd als blijvende achternaam. Ook bij ons onstonden zo veel achternamen (Van Maastricht, Van Tilburg, van Beek, etc.).
 - Op 23 mei 1738 kreeg eedergenoemde kanunnik De Méan 200 blokken uit Zichen toegewezen.
 - Op 13 juli 1739 volgde er een toewijzing van 50 Zichener blokken voor kanunnik Beaumont. Deze naam staat vaker vermeld in de archieven van het kapittel. Hij was eveneens rijproost in de schepenbank Heer en Keer en de schepenbank Berg. In een kapittel had men klaarblijkelijk ook promotiemogelijkheden. Dit blijkt uit het feit dat Beaumont in de archieven vermeld wordt als vice-proost. De hierboven beschreven

toewijzing was blijkbaar niet bedoeld voor bouwwerkzaamheden aan zijn kanunnikenwoning maar voor een speciale gelegenheid. Dat blijkt uit de toevoeging: “Dit mag geen precedent zijn.”

Tussen de volgende serie toewijzingen zaten soms meerdere jaren. Bijvoorbeeld tussen de eerste van onderstaande reeks en de tweede zat maar liefst 8 jaren!

- Op 5 juni 1744 kreeg de eedervermelde(1724) kanunnik Salden 200 blokken toegewezen.
- Op 3 juli 1752 kreeg de heer cantor (zanger) 50 blokken toegewezen.
- Op 26 mei 1755 kreeg kanunnik Cruts 400 blokken toegewezen.

De hierboven vermelde Kanunnik Cruts zijn we eerder in deze publicatie tegengekomen in zijn functie van rijproost te Heer (1766 - 1783). In 1755 staat hij vermeld als huurder van ‘De Burcht’. Het is mogelijk dat deze blokken daar voor bestemd waren. Dit kunnen we opmaken uit het feit dat in de archieven van het kapittel op 25 oktober 1756 vermeld werd dat de toestand van het gebouw ruïneus en bouwvallig was. Kanunnik Cruts kreeg als huurder van het kapittel de opdracht tot herstel over te gaan. De kosten die hij maakte zouden met de jaarlijkse huur verrekend worden.

Cruts is daarna ook nog meerdere jaren als ‘scholaster’ in functie geweest. Dit wordt verderop in dit themanummer vermeld in een resolutie d.d. 11 maart 1771. Uit het schutterssilver dat in de kerk van Heer uitgesteld is, weten we dat hij lid was van de ‘Vrij schutterije onder de Heerlijkheit Heer’. Cruts kon blijkbaar goed schieten want in 1772 werd hij zelfs als koning gehuldigd. Nu weer verder met de opsomming van toewijzingen.

- Op 18 juni 1756 kregen de ‘zeer doorluchtige heer proost’ (praepositus) en kanunnik Godding elk 100 blokken uit Zichen toegewezen. De laatstgenoemde kanunnik betreft niemand minder dan de ons

zeer bekende kanunnik Theodoor Johan Godding (1722 – 1797). Hij was respectievelijk grootrekenmeester (algemeen econoom), koster, meester van het Sint-Servaasgasthuis en deken van het kapittel. Hij was verder, zoals eerder vermeld, te Sint Pieter eigenaar van het buitengoed 'Maaszicht', waar in de nabijgelegen mergelgangen de eerste fossiele resten van de kop van een Mosasaurus werden gevonden. Het was overigens niet de eerste vondst van Mosasaurusresten. Eerder waren er al kaakdelen gevonden die in de paleontologische collectie van Teyler's Museum te Haarlem zijn opgenomen.

- Op 12 mei 1762 kreeg kanunnik de Meven een aantal blokken. Deze kanunnik was o.a. rijproost te Heer van 7 september 1742 tot 7 september 1746.
- Daarna kreeg kanunnik Soons, die cantor was, een aantal blokken.
- Bij de derde toewijzing van dat jaar werd een speciale eis gesteld. Het kapittel droeg namelijk de mannen van Vlijtingen op om de toegewezen 100 blokken uit Zichen naar het huis van de deken van het kapittel te transporteren. Het kapittel had het recht om inwoners van de onder hun gezag vallende schepenbanken bepaalde werkzaamheden op te dragen. Dit kan gezien worden als een relict uit het hofstelsel. Van dit recht is door het kapittel trouwens tot laat in de zeventiende eeuw gebruik gemaakt.

We gaan weer verder met een zestal schenkingen aan medebroeders.

- Op 11 april 1766 kreeg kanunnik Barre 100 blokken uit Zichen voor herstel van zijn kanunnikenhuis. In deze resolutie staat het woord 'claustralis'. Dat betekent letterlijk: binnen het afgesloten domein

liggend. Daarmee bedoelt het kapittel dat de woning binnen het kapittelgebied lag. Dit was binnen de stad Maastricht, waar het kapittel het voor het zeggen had.

- Op 12 juni 1769 kregen de heren van der Vreeken 200 blokken uit Zichen voor aanwending in hun kanunnikenhuis. Mogelijk betrof het hier weer 2 broers. Dit zijn we al vaker in de archieven van het kapittel tegengekomen. Een kanunnik genoot heel wat aanzien in die tijd en het was een eer voor de familie. We hebben ook al kunnen zien dat in meerdere generaties van een familie kanunniken vermeld werden.

AFBEELDING 30: Rijproost Elias kon ook goed schieten. Hij werd in 1736 koning van de schutterij in Heer. Foto: Rob Heckers.

als rijproost te Heer. Hij was net als kanunnik Cruts lid van de eerder vermelde 'Vrij schutterije onder de Heerlijckheit Heer' en kon blijkbaar net zo goed schieten! Op een van de koningsplaten van de schutterij van Heer staat: 'C. Elias proost van Wissel ende rijproost en coningh van Heer etc. 1736.'

- Op 8 april 1782 kreeg kanunnik Feuten 200 blokken toegewezen.
- Op 7 februari 1783 kreeg de eerder genoemde kanunnik Cruts 400 blokken toegewezen. Deze kanunnik bouwde of verbouwde blijkbaar regelmatig. Tussen 1755 en 1783 kreeg hij maar liefst 1400 blokken toegewezen.

6. Bijzondere toewijzingen

Tenslotte volgen een paar resoluties m.b.t. bijzondere toewijzingen van blokken mergel die door het kapittel in de periode tussen 1600 en 1700 genomen werden.

- Op 11 maart 1771 kregen scholaster Cruts en kanunnik Cox 600 blokken uit Zichen toegewezen, aan te wenden voor hun respectieve huizen binnen het kloostergebied. Eerstgenoemde kanunnik zijn we al vaker tegengekomen. Uit deze resolutie blijkt dat hij in 1771 een kanunnikenwoning in het kloostergebied bewoonde.
- Op 14 oktober 1774 kreeg kanunnik Elias van het kapittel het relatief grote aantal van 500 mergelblokken toegewezen. Deze kanunnik wordt tussen 1734 en 1736 in de archieven van het kapittel vermeld

- Op maandag 14 juli 1664 kreeg een zekere sergeant-majoor Franciscus Ouwerx van het kapittel 400 blokken uit Zichen toegewezen. Deze persoon was niet onbemiddeld. Hij had namelijk vijf dorpen van het kapittel van Sint Servaas gepacht. Deze situatie duurde tot 14 november 1707. Het is dan ook aannemelijk dat hij in verband met deze zakelijke relatie deze stenen kreeg zonder betaling.
- Op 29 april 1667 volgde een opmerkelijke toewijzing aan een inwoner van Neercanne. Ter afwisseling volgt weer eens de (uit het latijn vertaalde) letterlijke tekst van de resolutie:

“Op 29 april 1667 hebben de heren van het kapittel aan de Jeruzalempelgrim broeder Herman Jekermans te Neercanne 500 blokken uit Zichen toegewezen voor de bouw van de nieuwe kerk in Neercanne.”

Deze resolutie betrof bouwwerkzaamheden bij de volledig uit mergel opgetrokken barokke ‘Heilig-Grafkapel’. Deze kapel was overigens al in 1647 gebouwd. Even enige informatie over deze bijzondere kapel en de persoon. Timmermanszoon Herman Jekermans uit Neercanne was in 1644 te Luik cellebroeder geworden. Hij ondernam een pelgrimstocht naar het Heilige Land. Bij zijn terugkeer in 1647 liet hij uit dankbaarheid voor zijn behouden terugkeer deze kapel bouwen. Dit werd een kleine kopie van de H. Grafkerk te Jeruzalem. Tijdens de bouw werd langs de wegen van Neercanne een kruisweg gemaakt met 13 staties in de vorm van kapelletjes. De H. Grafkapel was de laatste statie. Bedevaarten naar deze ‘H. Landstichting’ kwamen op gang. In 1653 trad Jekermans als lekebroeder in bij het klooster van de Reguliere Kanunniken van het Heilige Graf (sepulchrijnen) te Hoogcruts (nu gemeente Eijsden-Margraten). Hij schonk vóór zijn professie in 1656 de H. Landstichting aan dit klooster. Deze orde liet in Neercanne ook een rectorshuis met Latijnse school tegenover de kapel bouwen. Jekermans overleed in Neercanne in 1679 en werd in de H. Grafkapel begraven. In 1714 kreeg de kapel haar huidige vorm.

- De volgende resolutie van het kapittel betreft een schenking van 100 Zichener blokken aan advocaat Pelt. Er staat bij vermeld dat dit voor verleende diensten en in de toekomst nog te verlenen diensten gebeurde. Deze schenking kan gezien worden als een uiting van dank.
- Op 16 november 1739 wees het kapittel honderd blokken uit Zichen toe voor de reparatie van de molen van Sepperen (Zepperen). Dit kleine dorp was één van de elf schepenbanken van het kapittel. Zepperen is een voormalige zelfstandige gemeente ten oosten van de

stad Sint-Truiden in Belgisch-Limburg. Tot op het einde van de 18de eeuw was het dorp een eilandje van het Maastrichtse Sint-Servaaskapittel binnen het graafschap Loon. In ‘De geschiedenis van Zepperen volgens kanunnik Jozef Daris’ (1887) staat een anekdote over deze molen beschreven. Op 9 december 1656 deden alle dorpingen uit dankbaarheid aan het kapittel de belofte om hun granen te laten malen in deze molen. Dit werd als volgt vastgelegd:

“om te recompenseeren alle weldaeden en diensten als bij het eew. capittel hunlieden onlanx en overlange in het bevryden van het dagelycks passeeren van het crygsvolck en in het obtineeren en afsettinge hunner contributie als andersints en meer andere bewesen en gepresteert is... belooven nergens meer te maelen, doen of laeten maelen... dan in der voorgenoemde molen...”

De reden van deze toezegging was dus gelegen in het feit dat de dorpingen, na alle ellende die de Tachtigjarige Oorlog in deze regio al gebracht had, in de afgelopen vijf jaar meerdere keren koninklijke soldaten moeten (moesten) laten logeren en voeden. Deze troepen waren in Zepperen in winterkwartier geplaatst. Dit zorgde ervoor dat alle veldvruchten op waren. Daar kwam nog bij dat de dorpingen straatarm werden door de logementen en afpersingen van voorbijtrekkende troepen. De wanhopige inwoners vroegen daarom aan het kapittel van Sint Servaas hen te ontslaan van het betalen van pachten, cijnsen en renten voor de voorbije jaren aan hun eigenaars en cijnsheffers. Even enige uitleg over de term ‘cijns’. Dit was een aan onroerend goed gerelateerde jaarlijkse betaling aan de grondheer. Dit recht, het zogenaamde cijnsrecht, was een van de heerlijke rechten. Het is ontstaan in de vroege Middeleeuwen en werd opgeheven na de Franse Revolutie. Het kapittel zag daarop af van de helft van deze verplichtingen. Voor de andere helft kreeg men uitstel van betaling.

- In 1744 gingen er mergelblokken richting de molen van Berg. Op 27 juli 1744 gaven de heren van het kapittel opdracht met 10 karren 100 blokken uit Zichen te vervoeren voor reparatie van de dijken en de molen in Berg.

7. De komst van de Fransen

Bij de komst van de Fransen in 1794 veranderde er veel. Dit was zeker het geval voor de inwoners van de schepenbanken van het kapittel van Sint Servaas. Deze komst luidde namelijk het einde in van het kapittel en haar schepenbanken.

Het laatste document dat Doppler bespreekt in zijn werk 'Verzameling van charters en bescheiden betreffende het vrije rijkskapittel van St. Servaas te Maastricht' is gedateerd 7 februari 1795. Hierin bericht het door de Fransen ingestelde stadsbestuur dat de kerkelijke instellingen samen een verdeling moeten maken van het hun toekomende aandeel in de verplichte bijdrage aan het bestuur van de stad. Deze verdeling had echter nog altijd niet plaatsgevonden en daarvoor stuurde de door de Fransen benoemde magistraat van Maastricht het volgende schrijven richting het kapittel:

"Aangezien wij u lieden op eergisteren namiddag de aanzegging gedaan hebben om in samenwerking met de verdere geestelijkheid van deze stad het u toekomende uw aandeel in de bijdrage welke het stadsbestuur en het arrondissement aan de geestelijkheid van deze stad opgelegd is, in der minne onder u te verdelen en ons uw het aan u toekomende deel binnen 24 uur aan ons te voldoen, zo zijn wij verwonderd dat gij lieden tot heden daarin nalatig geweest zijt.

Deze nalatigheid, aangezien de tijd verstrijkt, heeft ons genoodzaakt de

voorgeschreven verdeling zelf te doen. Hierbij is uw kapittel en al haar leden getaxeerd op 5 keer honderdduizend livres (geldeenheid).

Wij verplichten u een derde deel van de voorgeschreven som binnen zes dagen na ontvangst van dit schrijven te overhandigen ten huize van oudschepen Tielens op de Markt, 's morgens tussen 9 en 12 uur en 's namiddags tussen 2 en 5 uur.

Wij voorzegen u lieden, dat u voor de dadelijke en juiste uitvoering van het voorgaande ieder voor zich gezamenlijk verantwoordelijk bent. In het geval dat u hieraan niet voldoet zult u door de rechtsmiddelen die ons toestaan daartoe gedwongen worden.

Uit naam van de magistraat

L.W. v.d. Heuvel

Maastricht, 19 pluvoise 3^e jaar van de Republiek oude stijl"

De toonzetting van bovenstaand schrijven van het door de Fransen ingestelde bestuur aan het kapittel was duidelijk. De geestelijkheid had niet veel meer te verwachten door de 'vrijheid, gelijkheid en broederschap' die de Fransen ook hier invoerden. Aan de macht en de invloed van het kapittel over haar bezittingen en schepenbanken kwam helemaal een eind toen de Fransen het kapittel, in 1797, ophieven. Al haar bezittingen werden verbeurd verklaard. De laatste proost, baron Van Wassenaar, werd naar het eiland Ré in de monding van de Loire gedeporteerd. De St. Servaaskerk werd volledig leeggeroofd. Daarmee kwam een einde aan een voor de stad en verre omgeving zeer belangrijk instituut, een soort Middeleeuwse religieuze multinational, met een meer dan 6 eeuwen durende geschiedenis. De Sint Servaaskerk werd zelfs

als graanschuur gebruikt en raakte in ernstig verval. Na een voorlopige restauratie kon de kerk vanaf 1805 (weer) in gebruik genomen worden. Dit nu echter nog ‘alleen maar’ als parochiekerk.

8. Slot

Deze publicatie behandelt de resoluties die het kapittel nam met betrekking tot schenkingen van mergel uit de groeven binnen haar schepenbanken. Het is duidelijk dat de ‘Grote Berg’ te Zichen zonder meer de belangrijkste groeve van het kapittel was. Deze groeve heeft zich ontwikkeld tot een der belangrijkste mergelwinningen in de hele regio. Vele blokbrekers hebben daar, al dan niet in ploegen, eeuwenlang hun zware beroep uitgeoefend. Het feit dat de groeve bij meerdere partijen in eigendom was, heeft vaak voor conflicten gezorgd. Men kan stellen dat de ‘Grote Berg’ gedurende lange tijd van groot economisch belang geweest is voor de hele regio.

De mergelwinning te Heer was niet zo groot als die in Zichen. De omvang kan echter toch redelijk genoemd worden. De mergel uit Heer was met name van belang voor leveranties van mergel t.b.v. fortificaties van de vesting Maastricht. De mergelwinning door het kapittel te Berg was in vergelijking met Zichen en Heer maar gering te noemen.

Ik hoop in de toekomst in de archieven ook gegevens te kunnen achterhalen m.b.t. de commerciële exploitatie van de mergelwinning in de groeven van het kapittel. De kans op succes zal echter niet groot zijn.

Dankwoord

Dr. G. Venner voor zijn uitgebreide hulp bij het onderzoek in het archief van het kapittel van Sint Servaas en voor zijn stimulering en advisering bij het schrijven. Zonder hem was ook dit themanummer niet mogelijk geweest.

Pater Pieter Roose OSB (overleden 2016) voor zijn hulp bij het vertalen van documenten uit het Latijn, zijn voortdurende stimulering en wijze adviezen.

Mr. Ed de Groot voor het lezen en corrigeren van het concept, de adviezen en de positieve stimulering.

Jaques Konings en Rob Heckers voor het lezen van het concept, advisering en de prachtige foto’s.

Johan Janssen voor zijn hulp bij onderzoek in ‘De Grote Berg’.

Marc Bosch, Parochiebureau st. Petrus Banden Heer, voor medewerking bij het maken van foto’s van het schutterszilver.

51

Coen en Sanne van ‘Landgoed De Heerdeberg’ voor hun medewerking aan het onderzoek op hun terrein.

Yasemin Kuskal van de Oostwegel Collection voor het ter beschikking stellen van de overzichtsfoto van Chateau St. Gerlach.

Gebruikte bronnen en literatuur

Jef Asnong, ‘Kroniek van het hof van Hommelen, Oud grootleen en laathof te Eigenbilzen’, Longueil Canada, 2018, blz. 6 t/m 10, blz. 28.

Rijksarchief Hasselt, toegangsnr. 1375; Rolregisters schepenbank Zichen en Zussen, rechtspraak en geschillen. Algemene registratie van de rechtsgang, nr. 43, 30 juni 1738 – 11 juni 1752.

R.A.W.J. Hackeng, Het middeleeuws grondbezit van het Sint Servaaskapittel te Maastricht in de regio Maas – Rijn, Publicaties van het Regionaal Historisch Centrum Limburg nr. 1,

- Doctoraal proefschrift Universiteit Amsterdam 2006, pag. 21, 22, 73, 94, 95, 121, 137, 144, 154, 168, 418, 558.
- Berno Huls**, 'Michiel Mees schepen en/of blokkreker?', in SOK Mededelingen nr. 50, Maastricht 2009, pag. 36 t/m 39.
- P. Jennekens en R. Habets**, in 'Diverse mergeexploitanten in een groot deel van de St. Pietersberg in de 16^e eeuw', in SOK Mededelingen nr. 60, Maastricht 2014, blz 34, 35.
- J. Knubben**, 'De grotten van Heer', in SOK Mededelingen nr. 20, Maastricht 1992.
- J. Knubben**, In en om de Geulhemmergroeve, Maastricht 2008. Pag. 63 t/m 67.
- J. Knubben**, 'Het kapittel van Sint Servaas, de schepenbanken en mergel (1)' in SOK Mededelingen 71. Maastricht 2019.
- Het schutterszilver van Heer, A.A.M.N. Dejong**, in: 'Veldeke tijdschrift voor Limburgse cultuur, 1970 nr. 3 pag. 28 t/m 32.
- J.Orbons**, "74390 164 9476 402 72398 72349 732", in SOK Mededelingen nr. 50, Maastricht 2009.
- 'De geschiedenis van Zeperen volgens kanunnik Jozef Daris' (1887)**, <https://zeperen.be/geschiedenis-van-zeperen-volgens-daris/>
- RHCL**, archief kapittel Sint Servaas Maastricht, 14.Boo2A, inv.nr. 3: folio 236 verso, 439, 445, 446, 466 verso.
- RHCL**, archief kapittel Sint Servaas Maastricht, 14.Boo2A, inv.nr. 4: folio 21, 29, 29 verso, 39, 42, 67, 71, 72 verso, 93, 107 verso, 126 verso, 138, 140 verso, 141 verso, 146, 154, 160 verso, 264, 270 verso.
- RHCL**, archief kapittel Sint Servaas Maastricht, 14.Boo2A, inv.nr. 5: folio 52 verso, 87 verso, 114, 114 verso, 138, 144 verso, 150, 157, 174 verso, 175, 187 verso, 191 verso, 194, 216, 223 verso, 227,
- RHCL**, archief kapittel Sint Servaas Maastricht, 14.Boo2A, inv.nr. 6: folio 5 verso, 14 verso, 38 verso, 98 verso, 95, 152 verso, 159, 172, 182, 219, 220, 220 verso (11 februari 1707, 21 februari 1707 2x), 246 verso, 264, 264 verso, 273 verso, 278, 279 verso, 286, 304 verso (9 april en 19 april 1717), 314, 325 verso, 339 verso, 348.
- RHCL**, archief kapittel Sint Servaas Maastricht, 14.Boo2A, inv.nr. 7: alle ongenummerd; 10 maart 1738, 23 mei 1739,, 7 november 1738, 13 juli 1739, 16 november 1739, 6 maart 1744, 16 maart 1744, 5 juni 1744, 27 juli 1744, 10 juni 1748, 3 juli 1752, 26 mei 1755, 18 juni 1756, 26 november 1756, 20 juni 1757, 1 juli 1757, 19 december 1757, 14 april 1758, 19 december 1760, 12 mei 1762, 3 september 1762, 8 oktober 1762.
- RHCL**, archief kapittel Sint Servaas Maastricht, 14.Boo2A, inv.nr. 8: alle ongenummerd; 11 april 1766, 12 juni 1769, 30 april 1770, 11 maart 1771, 14 oktober 1774, 8 april 1782, 7 februari 1783.
- **Dr. P. Ubachs, Drs. I. Evers**, Historische encyclopedie Maastricht, Zutphen 2005, blz. 81, 82, 184, 235, 370, 486.
- Dr. P.J.H. Ubachs**, Handboek voor de geschiedenis van Limburg, Maaslandse Monografieën 63, Hilversum 2000.
- J.M. van de Venne**, Geschiedenis van Heer, Heer 1957, blz. 51, 107, 109, 115, 134,149, 150, 151, 160, 162, 165, 166, 187, 191, 197, 277, 320, 321, 380, 464, 465, 466.
- F.S. van Westreenen**, 'Wie een kuil graaft voor een ander', in SOK Mededelingen nr. 9 blz. 20 t/m 23, Maastricht 1986.
- Van Der Veken**, 'Samenvatting van en commentaar op het studierapport Sint Servaaskerk 1975', in 'Publications' (jaarboek L.G.O.G.) (1982); blz. 219, 222, 229, 230 en 231.
- A. van Wijngaarden**, Ons Krijtland Zuid-Limburg Deel 3, De ondergrondse kalkgroeven van Zuid-Limburg. Wetenschappelijke mededelingen K.N.N.V. nr. 71, november 1976.
- Johan Willems**, 'Op zoek naar de landmetingen in de Lacroixberg', in SOK Mededelingen nr. 28.blz. 2 t/m 19. Maastricht 1997.
- <http://priorijthabor.blogspot.com/2019/04/1644-1645-jeruzalemreis-van-herman.html>
- Informatie familie De Méan**, [nl.Wikipedia/wiki/De_Méan](https://nl.wikipedia/wiki/De_Méan)

COLOFON

SAMENSTELLING EN REDACTIE

Ton Breuls
Joep Orbons

BASISONTWERP

Jos Bruystens, grafisch ontwerper, Maastricht

LAY-OUT & OPMAAK

Van de Manakker, grafische communicatie, Maastricht

DRUK

Grafgroep Zuid, Swalmen

REDACTIEADRES

Bovenstraat 28
3770 Kanne/Riemst
België
Tel./Fax: (0032) - (0)12 45 40 59
E-mail: tbreuls@telenet.be

FOR SUMMARIES IN ENGLISH, PLEASE CONTACT THE EDITOR AT

Editor SOK Mededelingen
Bovenstraat 28
3770 Kanne/Riemst
Belgium
Tel./Fax: (0032) - (0)12 45 40 59
E-mail: tbreuls@telenet.be
De Studiegroep Onderaardse Kalksteengroeven is
geassocieerd met Subterranea Britannica (UK).

Er wordt naar gestreefd SOK Mededelingen minimaal 2x per jaar uit te geven.

Prijs van deze uitgave:

VOOR ABONNEES

€ 8,50 inclusief verzendkosten
door overmaking via bijgevoegde betalingsbrief
op rekeningnummer
IBAN NL71 INGB 0002 2055 89
BIC INGBNL2A
t.n.v. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg
Kapellerpoort 1, 6041 HZ Roermond

LOSSE VERKOOP

€ 8,50 tegen contante betaling op het redactieadres.
De SOK Mededelingen zijn te bestellen door € 10,00 (inclusief verzendkosten)
over te maken op ING-rekening: 429851 (buitenlandse betalingen:
BIC: INGBNL2A en IBAN: NL31INGB0000429851) ten name van het
Publicatiebureau Natuurhistorisch Genootschap te Roermond
(publicaties@nhgl.nl).
Vermeld bij omschrijving de gewenste publicatie en daarnaast uw adres,
postcode en woonplaats.

Copyright auteursrechten voorbehouden, overname slechts
toegestaan na voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie.

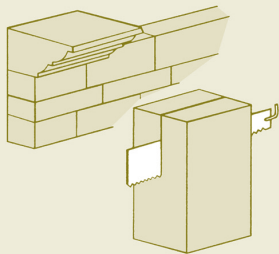
ISSN 1382-2608

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van de Provincie Limburg en de gemeente Riemst

Mergelbouwsteen *P. Kleijnen*

*Bergstraat 31
6301 AB Sibbe
Valkenburg a.d. Geul
Telefoon 043-6014460*